

МИННО-ГЕОЛОЖКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. ИВАН РИЛСКИ“
МИННОТЕХНОЛОГИЧЕН ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ИКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ“

маг. икон. Габриела Миткова Сидерова

**ОЦЕНКА И РЕЗЕРВИ ЗА ПОВИШАВАНЕ НА
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА МИННИТЕ
ПРЕДПРИЯТИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен
„ДОКТОР“

Професионално направление: 3.7. „Администрация и управление“

Научна специалност: „Икономика и управление“

Докторска програма: „Икономика и управление (минно производство)“

София, 2019

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от Разширен катедрен съвет на катедра „Икономика и управление“ към Миннотехнологичен факултет на Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“ – гр. София на 19.12.2018 г., съгласно Ректорска заповед № Р-1197 от 05.12.2018 г.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои 18. 04. 2019 г. от 11.00 часа в зала 142 на ГПФ на МГУ „Св. Иван Рилски“, София на открито заседание пред Научно жури, насочено със заповед № Р-121 от 08.02.2019 г. на Ректора на университета в състав:

1. Проф. д-р инж. Валентин Кирилов Велев – председател;
2. Проф. д-р Емил Иванов Димов, вътрешен;
3. Доц. д-р Радостина Телериг Бакърджиева, външен;
4. Доц. д-р Николай Карев Карев, външен;
5. Доц. д-р Невена Василева Шулева, външен.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

1. Проф. д-р инж. Валентин Кирилов Велев;
2. Доц. д-р Радостина Телериг Бакърджиева.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в сектор „Следдипломна квалификация“ в Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“, Ректорат, ет. 3, стая № 79, тел. 02/80 60 209, както и на страницата на университета – www.mgu.bg.

Авторът на дисертационния труд е докторант в катедра „Икономика и управление“ при Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“.

Изследванията по дисертационната разработка са направени от автора.

Автор: Габриела Миткова Сидерова

Заглавие: Оценка и резерви за повишаване на конкурентоспособността на минните предприятия

Тираж: 30 броя

Отпечатано в ИК „Св. Иван Рилски“ на МГУ - София

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на изследвания проблем

Реализацията на стратегията за устойчиво икономическо развитие на минната индустрия и изходът от сложната икономическа ситуация се намират под въздействието на комплекс от фактори. Определящо място сред тях заема повишаване на развитието и динамиката на конкурентоспособността на българската икономика и особено на нейните основни структурни звена – фирмите. В условията на все по-нарастваща конкурентна борба между фирмите е необходимо не само тяхното ускорено технологично и техническо реструктуриране, изучаването на тенденциите и проблемите на вътрешния и външен пазар, но и ясното дефиниране на факторите и възможностите за повишаване на конкурентоспособността им. За запазване и разширяване на пазарните си позиции миннодобивните предприятия трябва да постигнат устойчива във времето конкурентоспособност.

Съвременните пазарни условия налагат нов подход за повишаване на фирмената конкурентоспособност. Ефективното функциониране на предприятията предполага активно търсене и разработване на собствена стратегия за повишаване на конкурентоспособността и осигуряването на стабилен икономически растеж. Именно обоснованата конкурентна стратегия на фирмата предопределя перспективните направления в нейната дейност, определя вида на конкурентните предимства и осигурява необходимата ресурсна обезпеченост за нейната реализация. Предимствата, притежавани от миннодобивните предприятия, са едни от определящите фактори за постигане на по-висока и дългосрочна конкурентоспособност на българската индустрия и икономика като цяло.

Многообразието от фактори поставя миннодобивните фирми пред необходимостта да разработват и реализират адекватни конкурентни стратегии, включващи периодично обновяване на производствените технологии и техника, усъвършенстване на организацията на производство, повишаване на квалификацията на работниците, усъвършенстване на организацията на реализация на продукцията, разнообразяването на полетата на дейност. В този смисъл е необходимо разкриване на значимите и перспективни възможности за повишаване на конкурентоспособността на фирмите.

Повишаването на конкурентоспособността на миннодобивните предприятия е основно и решаващо направление в дейността им в условията на възстановяване на икономическите системи от последствията на финансовата и икономическа криза от 2008 ÷ 2009 г. и осигуряване на стабилен икономически растеж в условия на подем на националната и световната икономика. Теорията за повишаването на конкурентоспособността на индустриалните фирми е с голяма практическа значимост. Тя дава знания за това как де се постигне дълготраен успех в динамичните условия на конкурентна борба. Все повече фирми се интересуват от това, как трайно да се преборят с конкуренцията. В теоретичен аспект обаче липсва общо признато определение за конкурентоспособността на фирмата, което води до голямо разнообразие в становищата за показателите и методите за нейното измерване,

на предлаганите политики и стратегии за повишаването ѝ. Голяма част от авторите насочват своето внимание върху конкурентоспособността на националните икономики, а изследванията насочени към проблемите за повишаване на конкурентоспособността на фирмите са все още недостатъчни.

Разглеждането на конкурентоспособността на фирмите от позиции на връзката: конкурентоспособност на националната икономика – отрасъл – пазари – предприятие – продукция, дава по-голяма възможност за комплексно научно изследване и изработването на ефективни мерки, съобразени с условията в българската икономика. Основните субекти на конкурентоспособността това са фирмите. Една националната икономика не може да бъде конкурентоспособна, без да са конкурентоспособни фирмите, които са основен икономически участник. По тази причина усилията са насочени към осигуряване на благоприятна среда за насърчаване на предприемачеството и повишаване на конкурентоспособността на националните икономически субекти. Тази среда зависи от два основни фактора – благоприятен бизнес-климат и високо качество на фирмените стратегии. Разбира се, всичко това трябва да се осъществи на фона на стабилна макроикономическа среда. Докато държавата има отношение към поддържането на макроикономическата стабилност и подобряване на бизнес-средата на равнище национална икономика и отделни отрасли, то ръководителите на фирмите трябва да разработват фирмените стратегии, съобразно промените и предизвикателствата в света и конкретните изисквания на потребителите към произвежданите продукти.

Актуалността се обуславя от факта, че научните трудове, свързани с повишаването на конкурентоспособността на миннодобивните фирми са сравнително малко, а в същото време конкурентоспособността е модерна икономическа дисциплина с голяма практическа приложимост, която дава решение на казуса, как да се постигне устойчив пазарен успех.

2. Изследователската теза на дисертационния труд е следната: независимо от комплексния и многоаспектен характер на фирмената конкурентоспособност, тя подлежи на измерване и управление, резултатите от което могат значително да се подобрят чрез приложението на подходящ методически инструментариум за анализ и за разкриване на възможностите за нейното нарастване.

3. Целта на дисертационния труд е да се разработят и приложат методологически и методически приложения, респективно методика за анализ на конкурентоспособността на миннодобивното предприятие и разкриване на възможностите за нейното нарастване.

4. С оглед постигането на формулираната цел следва да се решат следните задачи:

1. На основата на задълбочен анализ на теоретични виждания и постановки, да се изясни същността на категорията конкурентоспособност на миннодобивната фирма и да се определят факторите за повишаването ѝ.
2. Да се разработят методологически и методически приложения, респективно методика за анализ на конкурентоспособност на миннодобивното предприятие и за разкриване и оценка на възможности за повишението ѝ.
3. Да се приложи (апробира) методиката за оценка и анализ на конкурентоспособността в миннодобивното предприятие, обект на изследване, като се определят и оценят възможностите за повишаване на конкурентоспособността му.

Въведените ограничения в настоящото изследване се свеждат до:

- в изследването е даден приоритет на вътрешните фактори, оказващи влияние върху повишаването на конкурентоспособността на минно-добивното предприятие;
- проучването на факторите на външната среда се основава на диагностичен анализ и на експертни оценки.

5. Прилаганите подходи в изследването са системният, количествения, структурния, сравнителния, документално-статистическият и математико-статистическият.

6. Използваните методи са: сравнителния; балансовия; анализът и синтезът; анкетиране на експерти, методът на йерархията и графичните методи за анализ и представяне на резултати.

7. Обект на настоящото изследване е „Върба Батанци ” АД и „Лъки Инвест” АД. От икономическото развитието на минната индустрия пряко и косвено зависят и редица други стопански отрасли, като металургия, машиностроене, енергетика, строителство, химическа промишленост и др. По отношение на добива и преработката на полиметални руди (за примера на обектите на изследвани – оловно-цинкови) тенденцията е те да бъдат запазени и развивани на базата на съществуващата суровинна база и на нововъведенията в областта на добивните и преработвателните технологии. Нарастващото потребление от цветни метали на световните пазари е важна предпоставка, че фирмите ще оцелеят, но за да бъдат конкурентоспособни те трябва да предлагат и осъществяван широк кръг от мерки за постигане на устойчивото им развитие. Значимостта на добивната промишленост за страната произтича от суровинната осигуреност на страната от запаси от цветни метали, от традициите в обработката им и завоюваните позиции на световните пазари.

8. Източници на проучването: При разработването на дисертационния труд е използвана информация от дирекция „Обща икономическа политика“ на Министерство на икономиката, данни от Търговския регистър и фирмите обект на изследване. Също така е използвана информация при

проведени консултации и писмено анкетиране с представители на „Върба-Батанци“ АД и „Лъки Инвест“ АД.

9. Научна новост: В резултат на проведеното научно изследване са постигнати следните резултати:

1. Разработена е методиката за анализ и оценка на конкурентоспособността на миннодобивното предприятие, основана на изготвяне на оценка поелементно и комплексно на моментната конкурентоспособност на миннодобивната фирма, на обобщаваща оценка на конкурентния потенциал и потенциал и оценка на възможностите за повишаване на конкурентоспособността на й.

2. Разработената методика е адаптирана за специфичните особености и характеристики на дейността на миннодобивните фирми, на факторите на вътрешната и на външната им среда.

3. Разработената методика за анализ и оценка на конкурентоспособността на миннодобивното предприятие е апробирана за условията на две типични миннодобивни фирми, извършващи аналогична дейност. В резултат на апробацията на методиката се разкриват силните и слабите страни на дейността на изследваните миннодобивни фирми, възможностите и опасностите на факторите външната среда и възможностите за повишаване на конкурентоспособността им.

10. Приложимостта на резултатите от дисертационното изследване

Разработената методика за анализ и оценка на конкурентоспособността на миннодобивните предприятия дава възможност да се оцени моментната им конкурентоспособност поелементно и комплексно, а също така и да си идентифицират и ранжират стратегическите възможности, произтичащи от факторите на външната среда и на вътрешната среда за подобряване на цялостната им бъдеща дейност.

10. Обем и структура на дисертационния труд

Дисертационният труд е в размер на 262 страници и съдържа – увод, три глави, заключение и използвана литература от 121 заглавия, от които 88 на кирилица, 17 на латиница и 16 интернет източника. В текста са включени 48 фигури и 58 таблици. Към дисертационния труд има 14 приложения.

II. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

УВОД

ПЪРВА ГЛАВА

ТЕОРЕТИЧЕСКИ ОСНОВИ НА КОНКУРЕНЦИЯТА И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА МИННОДОБИВНОТО ПРЕДПРИЯТИЕ

- I.1. Специфични особености на минерално-суровинния отрасъл
- I.3. Конкурентоспособност и конкурентни предимства на минnodобивното предприятие
- I.4. Фактори за повишаване на конкурентоспособността на минnodобивното предприятие
- I.5. Потенциални възможности на минnodобивното предприятие за повишаване на конкурентоспособността
- I.6. Обобщения и изводи от първа глава

ВТОРА ГЛАВА

МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДИКА ЗА ОЦЕНЯВАНЕ И АНАЛИЗ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА МИННОДОБИВНОТО ПРЕДПРИЯТИЕ И РАЗКРИВАНЕ НА ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА НЕЙНОТО ПОВИШАВАНЕ

- II.1. Обща характеристика
- II.2. Анализ и оценка на факторите на външната среда на минnodобивното предприятие
- II.3. Анализ и оценка на моментната конкурентоспособност на минnodобивното предприятие
- II.4. Анализ и оценка на вътрешните фактори за конкурентоспособност на минnodобивното предприятие
- II.5. Определяне и анализ на потенциала на фирмата за повишаване на конкурентоспособността
- II.6. Оценка на потенциала за повишаване на конкурентоспособността на минnodобивното предприятие и определяне на организационните приоритети

ТРЕТА ГЛАВА

ОПРЕДЕЛЯНЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА МИННОДОБИВНИТЕ ФИРМИ ПО ПРИМЕРА НА „ВЪРБА-БАТАНЦИ“ АД И „ЛЪКИ ИНВЕСТ“ АД И ОЦЕНКА НА ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ЗА НЕЙНОТО ПОВИШАВАНЕТО

- III.1. Характеристика на фирмите, обект на изследване
- III.2. Анализ и оценка на външната среда на „Върба-Батанци“ АД и „Лъки Инвест“ АД
- III.3. Анализ и оценка на вътрешните фактори на конкурентоспособност на „Върба Батанци“ АД и „Лъки Инвест“ АД
- III.4. Равнище на развитие на вътрешните фактори за конкурентоспособност
- III.5. Определяне и анализ на потенциала на „Върба Батанци“ АД и „Лъки Инвест“ АД за повишаване на конкурентоспособността
- III.6. Оценка на възможностите за повишаване на конкурентоспособността на „Върба Батанци“ АД и „Лъки Инвест“ АД и определяне на управленските приоритети

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ИЗПОЛЗВАНА И ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

ПРИЛОЖЕНИЯ

III. ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ГЛАВА ПЪРВА

ТЕОРЕТИЧЕСКИ ОСНОВИ НА КОНКУРЕНЦИЯТА И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА МИННОДОБИВНОТО ПРЕДПРИЯТИЕ

В първа глава на дисертацията е направен обзор на специфичните особености на минерално-суровинния сектор и анализ и обобщение на специализираните литературни източници в областта на конкурентоспособността на фирмено, отраслово, национално и регионално равнище. Обобщени и анализирани са възгледите на изследователи, свързани със значението на понятията конкуренция и конкурентоспособност, дефинициите на конкурентоспособност на всички равнища и източници на конкурентни предимства.

Обхванати са специфичните особености на минерално-суровинния отрасъл, които рефлектират върху стопанската дейност на миннодобивните фирми. Очертани са особеностите на миннодобивните фирми, които характеризират спецификата на стопанската им дейност. Посочени са най-характерните за минния отрасъл компоненти на риска, е именно: пазарен; минен; времеви.

Отразени са съществените специфики и диференциация от другите производствени сектори на минерално-суровинният подсектор, свързани с обекта на неговата дейност, а именно минералните ресурси и свързаните с това изисквания за организиране и реализиране на производствената дейност.

От направения обзор на спецификите на минните дейности се разбира най-общо, че те рефлектират върху начина на управление на минните предприятия, които играят съществена роля на регионален или национален икономически и социален фактор и гарантират общественото равновесие.

Направен е анализ и обобщение на специализираната литература, като са обобщени и анализирани възгледите на изследователи, свързани със значението на конкуренцията, дефинициите на конкурентоспособността на всички равнища, източници на конкурентни предимства като фундаментални икономически категории и явления.

Прегледът продължава с теоретично обобщаване на специализираната литература по темата, показващо, че съществуват различни схващания за същността и обхвата на категорията „конкурентоспособност“, породени от различното разбиране от страна на изследователите за броя, състава и произхода на източниците на конкурентни предимства.

Изследването на теоретичните основи на конкуренцията, конкурентоспособността и конкурентните предимства предопределя необходимостта от дефиниране на най-близкото до същностните характеристики определение на миннодобивната фирма, като презумпцията е, че конкурентоспособността е синтетична икономическа категория, в която рефлектират резултатите от цялостната стопанска дейност на фирмата. Отсъствието на единен терминологичен подход при

дефиниране на същността на категорията обуславя нейната многоаспектност, което води до затруднения при разработването на методика и методология за оценка и анализ на конкурентоспособността на фирмата. Основният противоречив момент в дефинирането на понятието „конкурентоспособност“ е определянето на съдържанието и обхватът на крайния резултат. Основните аспекти, в които е разгледана конкурентоспособността са следните: приравняване на фирмената конкурентоспособност, с тази на продукта; отъждествяването ѝ с производителност на труда, с постигане на по-висока печалба, по-висока ефективност и рентабилност; в сравнение с конкуренцията, с адаптивност и гъвкавост към външната среда; разглеждане на пазарния дял на фирмата и неговият растеж, възвръщаемост на активите и печалбата като критерий за конкурентоспособност. От разгледаните различни аспекти може да се обобщи, че конкурентоспособността не може да бъде измерена с един единствен критерий. В зависимост от промените, настъпили във външната среда и от вътрешните способности и ресурси на фирмата, мениджърите избират стратегия за развитие въз основа на най-резултативните източници на конкурентни предимства към определен момент от времето.

Устойчивото развитие на стопанските субекти при силно динамичен пазар зависи в голяма степен от по-високата им конкурентоспособност, спрямо конкурентите на пазара и по-доброто използване на конкурентните предимства.

Конкурентоспособността на фирмата е определена като реална и потенциална способност на стопанския субект да си поставя и достига такива цели на своето развитие, които му осигуряват успех в конкурентната борба на конкретния пазар, отчитайки по-висока ефективност от използването на ограничените ресурси в сравнение с конкурентите. Конкурентоспособността е пряко свързана със създаването и поддържането на конкурентни предимства, чиито източници мога да бъдат намерени както във външната среда, така и във вътрешната среда на фирмата. Въз основа на специфичните характеристики на конкурентоспособността е направен опит за собствено дефиниране на тази категория, според която конкурентоспособността на миннодобивното предприятие е способността му да се възползва в максимална степен от условията на външната и вътрешната среда, и в сравнение с конкурентите си по-ефективно да използва собствените си ресурси в дългосрочен период от време.

При определянето и анализа на равнището и динамиката на конкурентоспособността при миннодобивната фирма се отчитат две основни групи фактори: вътрешни и външни. Факторите са онези явления и процеси от стопанската и производствена дейност на миннодобивната фирма, които реализират потенциалните възможности и определят начините (пътищата) за използване на резервите за конкурентоспособност. Резервите са неизползваните възможности на миннодобивното предприятие, предоставяни от външната и вътрешна среда. Резервите в изследването са разгледани като следните неизползвани възможности, а именно: капацитет; средства; начини; условия; състояние и способност за развитие на миннодобивното предприятие. Потенциалните възможности за повишаване на конкурентоспособността на миннодобивното предприятие са свързани с неизползваните възможности

на пазарната конюнктура. За целите на анализа и обстоятелствено разкриване на възможностите в тази насока те са изследвани в пет групи: резерви от използване на пазарната ситуация; организационния потенциал на предприятието; производствения и технологичен потенциал; финансово-икономически потенциал; човешки потенциал. Цитираните резерви не ограничават включването на допълнителни такива. Напротив, те биха могли да бъдат допълвани съобразно изискваната конкретика, с цел постигане на по-висока конкурентоспособност от цялостната дейност на миннодобивното предприятие.

ГЛАВА ВТОРА

МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДИКА ЗА ОЦЕНЯВАНЕ И АНАЛИЗ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА МИННОДОБИВНОТО ПРЕДПРИЯТИЕ И РАЗКРИВАНЕ НА ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА НЕЙНОТО ПОВИШАВАНЕ

В глава втора са представени различните методи и методики за оценка на конкурентоспособността на наши и чужди автори и компании. Теоретичните постановки, свързани с конкурентоспособността на фирмата са много и най-разнообразни, но същото не може да се твърди за практическото приложение на предлаганите теоретични методи за анализ и оценка на категорията фирмена конкурентоспособност, в частност - конкурентоспособност на миннодобивната фирма. Различните автори имат различен подход при изследването на конкурентоспособността, което е доказателство за отсъствието на единно мнение по отношение на оценката и анализа на конкурентоспособността. Това води до необходимостта от разработване и прилагане на научни подходи за оценка на конкурентоспособността на миннодобивно предприятие. Въз основа на това е формулиран изследователски проблем, който е свързан с възможностите за повишаване на конкурентоспособността на миннодобивни предприятия, което налага разкриване на възможностите им чрез оценка на равнището на тяхната конкурентоспособност.

Подходът се основава на оценка и анализ на конкурентоспособността на миннодобивните фирми, като се сравняват с конкуренти или с предходни години и се разкриват резерви, а от там и формулират насоки за нейното повишаване. Стойността на показателя за конкурентоспособност определя резултативността от стопанската дейност на фирмата от една стана и мястото ѝ спрямо преките ѝ конкуренти на пазара от друга. Значението на показателя представлява количествена оценка на възможностите, предоставени от настоящото действие на факторите на средата.

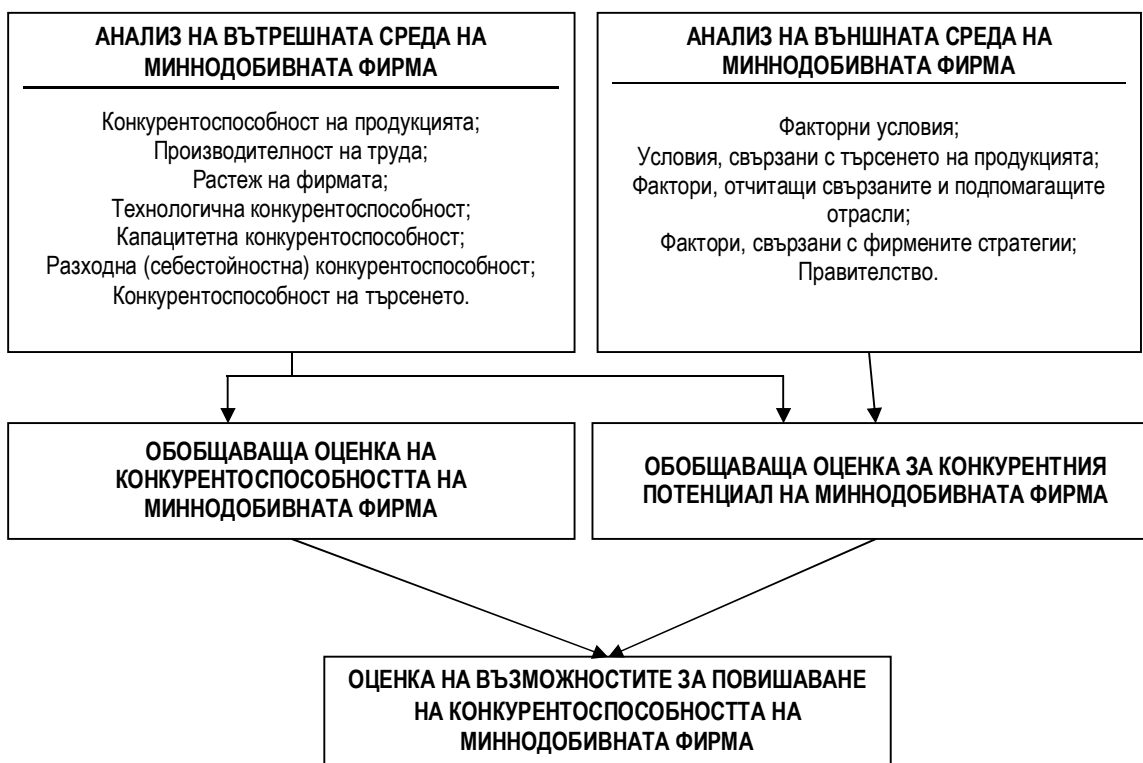
Представената методика в дисертационното изследване представя различните аспекти на конкурентоспособността на миннодобивното предприятие, като целта е, съобразявайки се с всички специфични особености на миннодобивната фирма, обусловени от обекта на нейната дейност, а именно минералните ресурси, да се интегрират елементите, оказващи влияние върху ефективното ѝ функциониране. Подходът позволява количествено да се измери състоянието на миннодобивно

предприятие, да се съпостави дейността ѝ с тази на нейните конкуренти, като крайния резултат е формиране на стратегия за повишаване на конкурентоспособността.

Сложността при разработване на методиката за оценка на конкурентоспособността е избора на индикатори за конкурентоспособност на миннодобивно предприятие и показатели за оценка равнището на развитието им. В научната литература липсва категоричност по този проблем. Изборът на показатели е сложен, защото всеки един от факторите на външната и вътрешна среда на миннодобивното предприятие оказва влияние върху неговата дейност.

В разработената в дисертационния труд методика за оценка на конкурентоспособността на миннодобивната фирма се използват тези, които са най-значими и оказват най-силно влияние за постигането на устойчива конкурентоспособност.

Елементите на методиката за оценка на конкурентоспособността на миннодобивната фирма са представени на фиг. II.1.

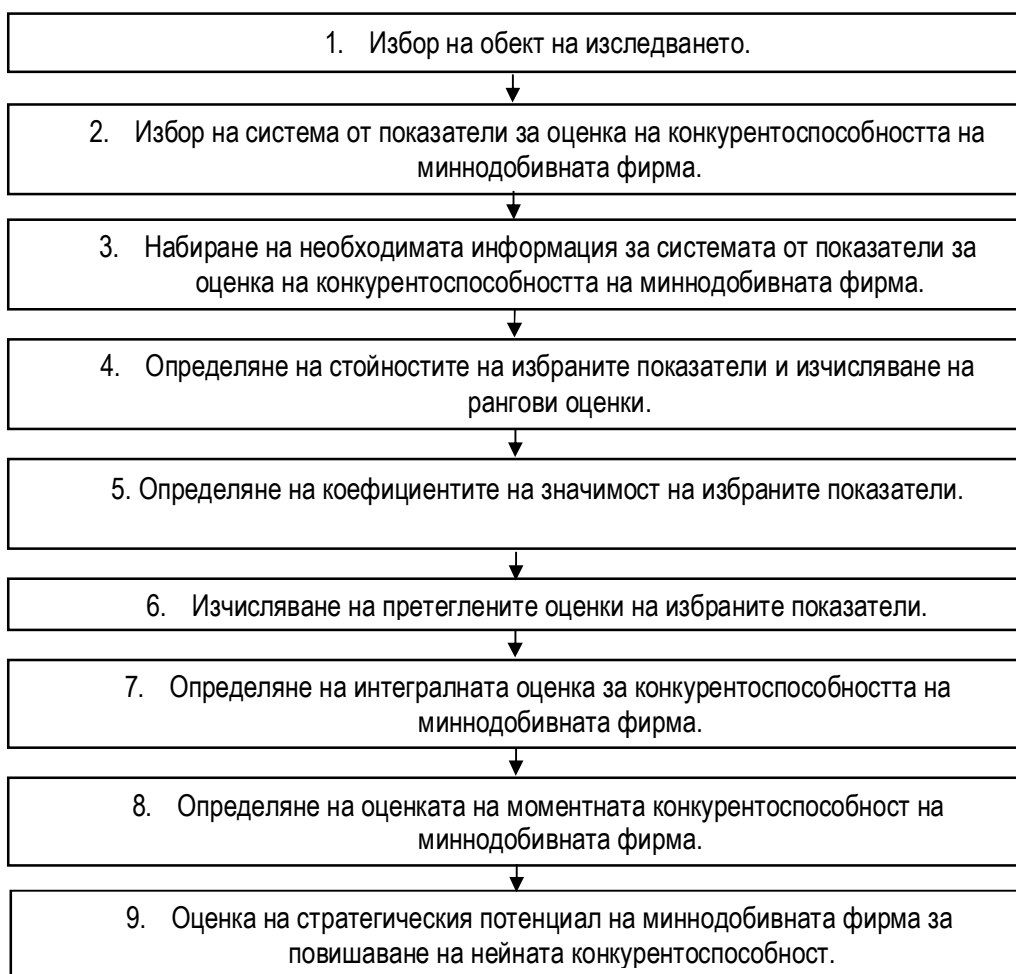
Фиг. II.1. Елементи на методиката за оценка на конкурентоспособността на миннодобивната фирма

Фиг. II.1 представя в най-общ вид логиката, по която се извършва изследването в дисертационния труд. Като е видно от фигурата разкриването на възможностите за повишаване на конкурентоспособността е процес, който не е отделен (сам за себе си) и който логически се предхожда от оценка на конкурентоспособността на фирмата, и разкриване на конкурентния потенциал в условията, в

който функционира. Оценяването на конкурентоспособността е сложен процес, който изисква ясно и точно дефиниране на етапите, по които той ще се извършва.

Методиката за оценка на конкурентоспособността на миннодобивното предприятие включва следните основни етапа (стъпки), които в процесът на прилагането им могат да бъдат допълвани и конкретизирани, според спецификата на извършваната стопанска дейност.

Фиг. II.2 представя последователността на етапите на изследването и логическите връзки между тях.

Фиг. II.2. Етапи на изследване на конкурентоспособността на миннодобивното предприятие

Фиг. II.2 показва не само етапите на изследване на конкурентоспособността на миннодобивното предприятие, но и акцентира върху двата основни етапа, а именно: оценяване на моментната конкурентоспособност на фирмата и на конкурентоспособния (стратегическия) потенциал на фирмата, които предхождат разкриването на възможностите. Изборът на тези компоненти е продиктуван от необходимостта да се открият възможности (резерви), които да доведат до повишаване на

конкурентоспособността. Този избор е твърде сложен и комплексен. Всеки един от факторите на външната и вътрешната среда оказва влияние върху дейността на фирмата. Всеки един от тях може бъде и възможност, но представената в дисертационния труд методика се основава на тези, които в най-голяма степен са ключови за постигането на устойчива конкурентоспособност на фирмата. Разглежданите компоненти, които произтичат от факторите и потенциалните възможности са представени в системата, с цел намаляване на субективизма при оценяването и постигане на по-голяма яснота, при открояване на възможностите за повишаване на конкурентоспособността на миннодобивното предприятие. Изследователят няма претенции за изчерпателността на модела и прави опит да се фокусира върху компоненти, които в теорията и практиката са доказани като значими за постигане на устойчива конкурентоспособност. На тази основа се изгражда модел за разкриване на възможности за повишаване на конкурентоспособността на миннодобивното предприятие.

Първият елемент на методиката за оценка на конкурентоспособността на миннодобивното предприятие е проучване на факторите на външната среда. Те са от съществено значение и оказват трайно и значимо въздействие върху жизнения цикъл на бизнес-организациите и конкурентоспособността им. Това поражда необходимостта анализът на състоянието на организациите да започва с анализ на условията, в които те функционират. Този анализ включва изясняване и оценка на състоянието и въздействието на всички тези световни, национални, регионални и местни условия, които биха могли да повлияят благоприятно или не на конкурентоспособността на фирмите.

При изследването и анализа на външните фактори е необходимо да се направи подходяща класификация, като се отчете тяхното положително или отрицателно въздействие върху дейността на фирмата. Настоящото изследване се базира на класификацията на факторите, разработена от Майкъл Портър. Тя е широко приета от изследователи и практики, а разработеният „диамант“ се превръща в един от най-често използваните инструменти за анализ на националната и фирмената конкурентоспособност.

Анализът на факторите на външната среда се осъществява чрез подход базиран на количествена оценка. Тази оценка се извършва по експертен път, като за целта детерминантите на националните предимства предварително се декомпозират на отделни елементи, а елементите – на променливи.

Целта е да се разработи един принципен модел за количествена оценка на факторите на външната среда, позволяващ да се придобие сравнително ясна представа за действителното състояние на факторите и тяхното въздействие върху конкурентоспособността на фирмата. Резултатите могат да бъдат основа за избор на приоритетни направления при разработването на стратегиите на фирмата.

Представеният модел в настоящото изследване отразява количествената оценка на факторите на външната среда и оценява състоянието на бизнес-средата. На тази база се разкриват възможности за повишаване на конкурентоспособността. Моделът е адаптиран на основата на направената от Майкъл

Портър класификация на факторите за международната конкурентоспособност. Заложено е разбирането, че конкурентните предимства на организациите зависят от условията на страната, в която функционират.

Количествената оценка на факторите на външната среда се извършва по експертен път, като за целта детерминантите на националните предимства предварително се декомпозират на отделни елементи, а елементите – на променливи. Факторите на външната среда са в следните групи:

1. Факторни условия - Работна сила, Природни ресурси – количество, качество, достъпност, База от знания – научни, технически и пазарни, Капитал и Инфраструктура.

2. Условия, свързани с търсенето - Вътрешен пазар и Външни пазари.

3. Фактори, отчитащи свързаните и подпомагащите отрасли – Доставчици, Търговски посредници и дистрибутори и Подпомагащи отрасли.

4. Фактори, отчитащи свързаните и подпомагащите отрасли - Свързване на предприятия, Управление и Конкуренция.

5. Правителство - Политически и правни условия, Микроикономически условия и Правителствена подкрепа.

Всеки един от горните фактори се декомпозира на променливи, представени по детайлно в дисертационния труд.

На всяка променлива се определя бална оценка за степента на развитие/наличност в страната. Балните оценки са от 1 до 7 (1 - много ниска степен, 7 - много висока степен). Едновременно с това на всяка променлива се определя и относителната значимост за конкурентоспособността. Значимостите (тежестите) се определят с оценки от 1 до 10 (1 - няма значение, 10 - има много голямо значение). Следва определяне на т.н. „следно претеглена стойност“ на променливите, т.е. бални оценки с отчитане на значимостта им за конкурентоспособността на отрасъла.

Вторият елемент на методиката за оценка на конкурентоспособността на миннодобивното предприятие е определянето на моментната конкурентоспособност на фирмата. Определянето на моментната конкурентоспособност на фирмата се осъществява чрез индикаторите за *конкурентоспособност на продукцията, производителност на труда и растеж на фирмата*.

Конкурентоспособността на продукцията се оценява с помощта на отношението на относително възприеманото качество на продуктите към цената (себестойност) на съответните продукти.

Определянето на относителното възприемано качество на продуктите е представено в табл. № II.3.

Таблица № II.3

Определяне на относителното възприемано качество на продукта

Брой	Показатели	Значимост на характеристиката		Оценка (0) за продукта на: (1- много по-малко, 7 - отлично)				Крайна оценка (КО) за продукта на:			
		от 1 - ниско до 10- много високо	K _{зн}	Фирмата (О _ф)	Конкурент 1 (О _{к1})	Конкурент 2 (О _{к2})	Конкурент 3 (О _{к3})	Фирмата (КО _ф)	Конкурент 1 (КО _{к1})	Конкурент 2 (КО _{к2})	Конкурент 3 (КО _{к3})
1											
2											
3											
4											
			1					Σ	Σ	Σ	Σ

Производителността на труда е втория индикатор за характеризиране на фирмената конкурентоспособност.

Растежът на фирмата третия индикатор за характеризиране на фирмената конкурентоспособност. Той може да се определя като процент на нарастване спрямо предходната година на следните показатели:

- нарастване на обема на продажбите (нетните приходи от продажби - НПП);
- нарастване на относителния пазарен дял спрямо основния (най-големия) конкурент - НПД;
- нарастване на стойността на активите - НА;
- нарастване на броя на персонала - НБ .

Предложените индикатори са съобразени с определението за конкурентоспособност на миннодобивната фирма.

Индикаторите за конкурентоспособност имат различни нива на развитие във фирмите за различни периоди от време. Следователно при всяка тяхна стойност, те отчитат и различна степен на конкурентоспособността, което е в съответствие с разбирането, че конкурентоспособността на фирмите има различни равнища. Колкото по-високи са равнищата на тези характеристики за дадена фирма, толкова по-висока е и конкурентоспособността ѝ. Високите равнища на всички характеристики от предложената система са достатъчно условие да се направи изводът, че фирмата функционира успешно. Тези характеристики отчитат моментното състояние на конкурентоспособността на фирмата. Състоянието към даден момент, което е краен резултат от предходни усилия, съобразени и с действието на факторите на външната среда.

Тези фактори намират приоритетно място при изграждане на системата от показатели за оценяване на фирмената конкурентоспособност. В системата на показателите, обаче не са включени тези, за които е трудно да се намери информация, а някои са променени в съответствие с целите на анализа. Направен е и опит за определяне на обобщаващи оценки по всеки фактор с отчитане на различните относителни значимости на съставните им показатели. Освен това оценките на показателите и факторите

са бални и са приведени в диапазон от 1 до 7. Най-ниската бална оценка 1 показва много лошо равнище, а най-високата 7 – отлично състояние.

Обобщаващата оценка за конкурентоспособността на миннодобивното предприятие се определя като средна претеглена оценка на показателите: *конкурентоспособност на продукцията (КП)*; *производителност на труда (ПТ)*; *растеж на фирмата (РФ)*. Извършва се по следния израз:

$$C_o = w_1 КП + w_2 ПТ + w_3 РФ, \quad (II.12)$$

където: w_1, w_2, w_3 са коефициентите на значимост на показателите.

Колкото по-висока е стойността на обобщаващата оценка, толкова моментната конкурентоспособност на фирмата е по-висока. Основните цели на анализа на равнището на конкурентоспособността на фирмата са следните:

- определяне на моментното състояние на фирмата;
- изясняване каква е и как се е променяла във времето конкурентна ѝ позиция, спрямо другите фирми от отрасъла;
- определяне на силните и слабите ѝ страни и на тази основа могат се вземат обосновани управленски решения за бъдещата дейност.

Третият елемент на методиката за оценка на конкурентоспособността на миннодобивното предприятие е изследване на вътрешните фактори за повишаване на конкурентоспособността, които са в резултат от съзнателните и целенасочени действия на фирменото управление. Те в голяма степен се предопределят от действието на външните фактори, но са подвластни и на действията на фирменото управление. Те са и в резултат на ефективността на фирмените стратегии и целенасочеността на тяхното провеждане. В научна литература се предлагат много на брой класификации на факторите за повишаване на конкурентоспособността на фирмите, но по тях няма общоприето становище. Затова за целите на настоящата методика да се предложи използване на класификация на факторите, адаптирана за фирмено ниво на факторите на конкурентоспособност на национално равнище, разработена по модела на професор Ян Фагерберг. Тя включва сравнително малък брой фактори и предоставя сравнително лесен достъп до информация за изграждане на количествена оценка на факторните равнища.

Вътрешните фактори за оценка на конкурентоспособността на миннодобивното предприятие, включени в анализа са следните:

- **технологична конкурентоспособност** – тя отразява степента на иновативност на фирмата и характеризира способността ѝ успешно да се конкурира на пазара за нови продукти и услуги;
- **капацитетна конкурентоспособност** – тя отразява способността на фирмата бързо и успешно да усвоява, разпространява и използва собствените и чуждите иновации;

- **разходна (себестойностна) конкурентоспособност** – тя отразява равнището на разходите за създаване и продажба на единица продукция, а следователно и равнището на цените на продукцията;

- **конкурентоспособност на търсенето** – тя отразява степента на съответствие на структурата на произвежданата от фирмата продукция и структурата на пазарното търсене в световен мащаб.

Четвъртия елемент е определяне на потенциала на миннодобивното предприятие за повишаване на конкурентоспособността. Моментната конкурентоспособност на миннодобивното предприятие е само краен резултат към даден момент на съвкупност от едновременното действие на множество фактори - външни и вътрешни за фирмата. Тя е в резултат на моментното състояние и силата на въздействие на тези фактори.

Външните фактори са формирали своята интензивност и са въздействали без намесата и независимо от интереса на фирмите. Вътрешните фактори са подвластни на въздействията на фирменото управление. Те съзнателно са формирали тяхното състояние и сегашната им сила на въздействие е в резултат от предходните им усилия за подобряване на дейността.

Условията за успех и за повишаване на конкурентоспособността на миннодобивното предприятие се залагат предварително. От управленска гледна точка, от значение е да се прецени до какво нейно изменение в обозримо бъдеще ще доведат досегашните действия и най-вече с оглед планиране на бъдещата дейност и ефективното разпределение на фирмените ресурси. На тази основа да се преценява на какви действия да се акцентира, така че те да доведат до най-високо нарастване на конкурентоспособността. Необходим е аналитичен инструмент, който да показва как въздействието на вътрешните фактори се съчетава с външните, т.е. как те действат съчетано и едновременно, а не поотделно. Този инструмент трябва да показва при какво едновременно (съчетано) въздействие на факторите може да се очаква максимален положителен резултат и доколко въздействието върху някои от факторите ще доведе до повишаване на конкурентните възможности на фирмите.

При определянето на потенциала на фирмата за повишаване на конкурентоспособността се взема предвид моментното състояние на следните три групи фактори, а именно:

- 1) Състояние на условията на средата, в които се развива фирмата.
- 2) Равнище на развитие на вътрешните фактори за конкурентоспособност на фирмата, а именно: равнище на: технологичната конкурентоспособност; капацитетната конкурентоспособност; разходната (себестойностна) конкурентоспособност; конкурентоспособността на търсенето.
- 3) Потенциалът за дифузия на знанията отразява степента, в която фирмата би могла да се възползва от създадените в другите страни знания (технически, технологични, организационни, пазарни и др.). Зависи от разликата в степента на развитие на фирмата и сходни фирми от дадения отрасъл в чужбина. Колкото чуждите фирми са по-напреднали в развитието си, толкова потенциалът за дифузия на знания на анализирания фирма от отрасла е по-голям и обратно.

Петият елемент на методиката за оценка на конкурентоспособността на миннодобивното предприятие е определяне на възможности, които са основа за създаването на конкурентни предимства и постигането на пазарен успех. Възможностите пред миннодобивното предприятие за бъдещи подобрения се разкриват в резултат на анализите на конкурентоспособността. Те имат различни източници и различна степен на привлекателност. Оценката трябва да покаже различната степен, в която биха повлияли на повишаването на конкурентоспособността. На тази основа се определя и значимостта им за фирмения успех, което пък подпомага изграждането на управленски приоритети за въздействие.

Оценката на възможностите за повишаване на конкурентоспособността на миннодобивното предприятие и определянето на организационните приоритети се осъществява в следната последователност:

1). Разработва се списък с възможностите за повишаване на конкурентоспособността на основата на резултатите, получени от извършените анализи на фирмената конкурентоспособност.

2). Определяне на приоритетността на възможностите за повишаване на конкурентоспособността на миннодобивното предприятие.

Критериите и подкритериите за оценка на възможностите за повишаване на конкурентоспособността на миннодобивното предприятие са:

1. Въздействие върху конкурентоспособността на миннодобивното предприятие (КМДП) – сила (степен) на въздействие и продължителност на въздействие;

2. Приложимост – ресурсни възможности (технически, трудови, финансови и др.) компетентности, опит; необходимо време за приложението на възможността и необходими средства;

3. Риск за неуспех – риск от обезсилване на възможностите (бързо копиране от конкурентите); занижено качество и неизпълнение на реализацията.

Посочените критерии могат да бъдат променяни и допълвани с други.

На следващ етап се определя относителна значимост на критериите за избор. Те имат различна значимост за максимизиране на ползите, поради това те трябва да имат различно тегло при вземане на решение за избор на възможност.

ТРЕТА ГЛАВА

ОПРЕДЕЛЯНЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА МИННОДОБИВНИТЕ ФИРМИ ПО ПРИМЕРА НА „ВЪРБА-БАТАНЦИ“ АД И „ЛЪКИ ИНВЕСТ“ АД И ОЦЕНКА НА ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ЗА НЕЙНОТО ПОВИШАВАНЕ

Трета глава на настоящия дисертационен труд е изследване и анализ на фирмите „Върба-Батанци“ АД и „Лъки Инвест“ АД, в които е апробирана предложената методика. Изборът им е провокиран от тяхната значимост за икономиката на регионално и на национално ниво. Реализираната високата добавена стойност е важна както за националната икономика, така и за социално-икономическото развитие на Родопския минния регион се проявява пряко от тяхната дейност, а също така и от косвените ефекти върху свързаните отрасли.

В точка едно на глава трета е представена характеристика и кратка историческа информация за предприятията, обект на изследване.

В точка две на глава трета е извършено изследване на факторите на външната среда, в която оперират „Върба-Батанци“ АД и „Лъки Инвест“ АД. С извършване на анализ и оценката на външната среда се цели да се открият възможностите пред фирмите да повишат конкурентоспособността си.

Изследването е извършено въз основа на анкетни карти за оценка на външната среда, като целта е да се оцени значението на факторите за конкурентоспособността на миннодобивния бранш като цяло и степента на наличност на външните фактори за фирмите. Оценката на факторите е извършена по експертен път, като са анкетирани не само управленските екипи на двете фирми, но и независими експерти в областта. Външните фактори са отчетени чрез метод на количествена оценка и е разкрито въздействието им върху фирмите. Моделът е адаптиран към направената от Майкъл Портър класификация на факторите за международна конкурентоспособност, като детерминантите на националните предимства предварително се декомпозират на отделни елементи, а елементите на променливи. Разбирането е, че високата стойност на всяка променлива е критерий за по-благоприятно въздействие на факторите на външната среда върху дейността на фирмата и обратно, по ниската стойност е индикация за влошаващо се въздействие. Получените резултати разкриват онези променливи и детерминанти на средата, които въздействат благоприятно и онези, които оказват негативно въздействие върху конкурентоспособността на минно добивното предприятие.

Оценката на факторите на външната среда на „Върба-Батанци“ АД за периода 2013 – 2017 г. е извършена в табличен вид в MS Excel среда, а резултатите от оценката са представени на фиг. III.1.

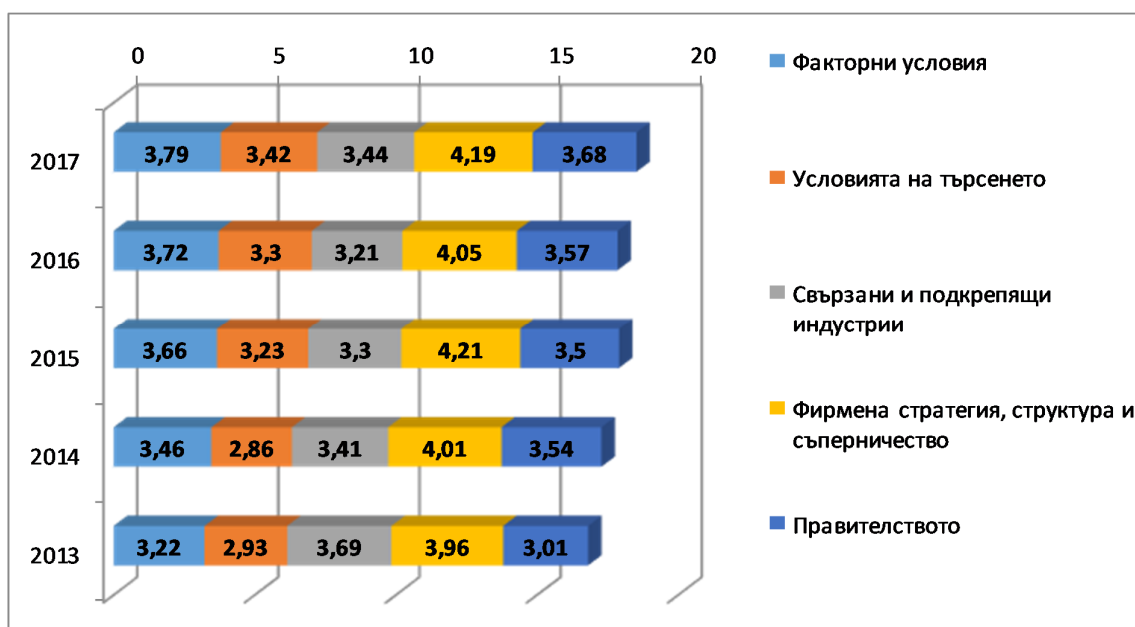

Фиг. III.1. Оценка на факторите на външната среда на „Върба-Батанци“ АД за периода 2013 – 2017 г.

На фиг. III.2 е представена оценката на факторите на външната среда по детерминанти на факторните условия по години за периода 2013 – 2007 г.

От анализа на външните фактори, онагледени и илюстрирани на фигура III.1 и фигура III.2 се визуализира нагледно състоянието на факторите и въздействието им върху „Върба-Батанци“ АД. С най-силно влияние са факторите, свързани с фирмените стратегии, структурата и конкуренцията. Те въздействат върху дейността и резултатите от нея и допринасят за формулиране на ясни цели, използвайки ефективни стратегии. На аналитично ниво елемента „Управление“ е със стойност 6,34, което се дължи на традициите във високо квалифицирания управленски персонал в миннодобивното предприятие.

Факторните условия са на второ по значение място в групата, следвани в низходящ ред от факторите, свързани с правителството, факторите, свързващите и подпомагащи отрасли и а последно място за групата са факторите, свързани с търсенето.

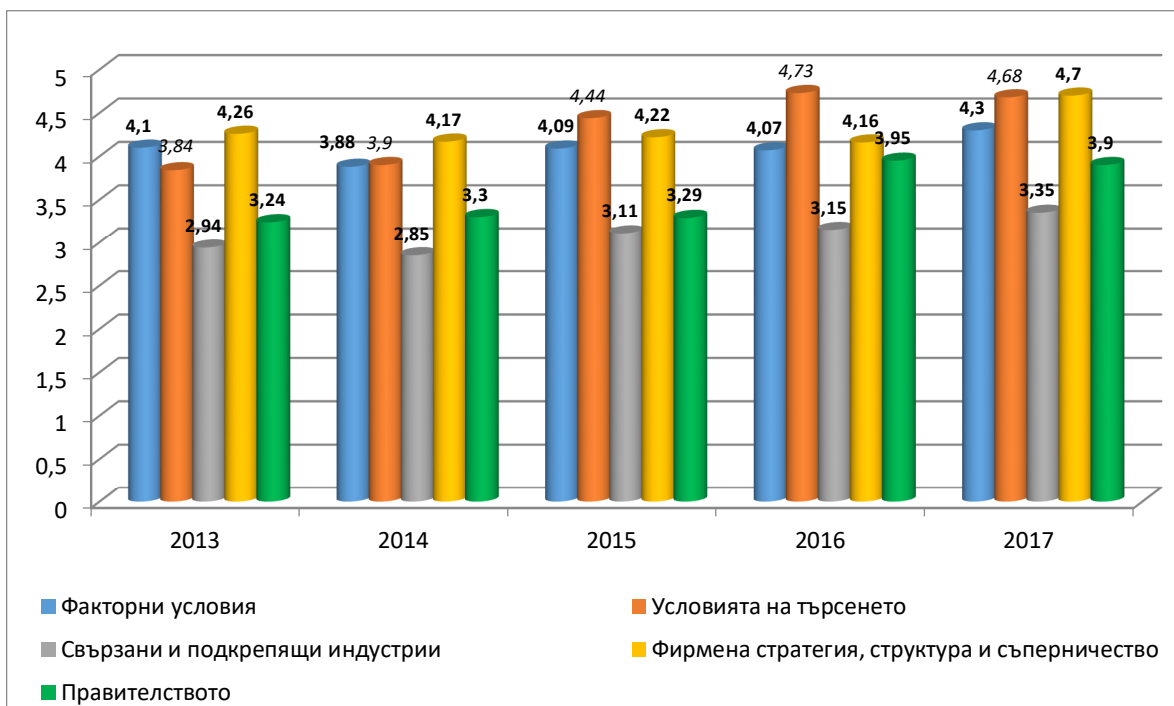
Фиг. III.2. Оценка на факторите на външната среда по детерминанти на факторните условия на „Върба-Батанци“ АД за периода 2013 – 2017 г.

Данните показват, че имаме леко покачване на стойностите, но като цяло въздействието на външните фактори върху фирмата и възможността тя да се възползва от тях се запазва през периода 2013 – 2017 г. Това означава, че добивът и обогатяването през разглеждания период не е повлиян от трудностите в други сфери на икономиката и остава значим доставчик на оловно-цинкови концентрати на вътрешния пазар.

Средно аритметичните стойности на факторите на външната среда почти не се променят през годините, което показва, че „Върба-Батанци“ АД функционира ефективно и в променящи се условия на външната среда.

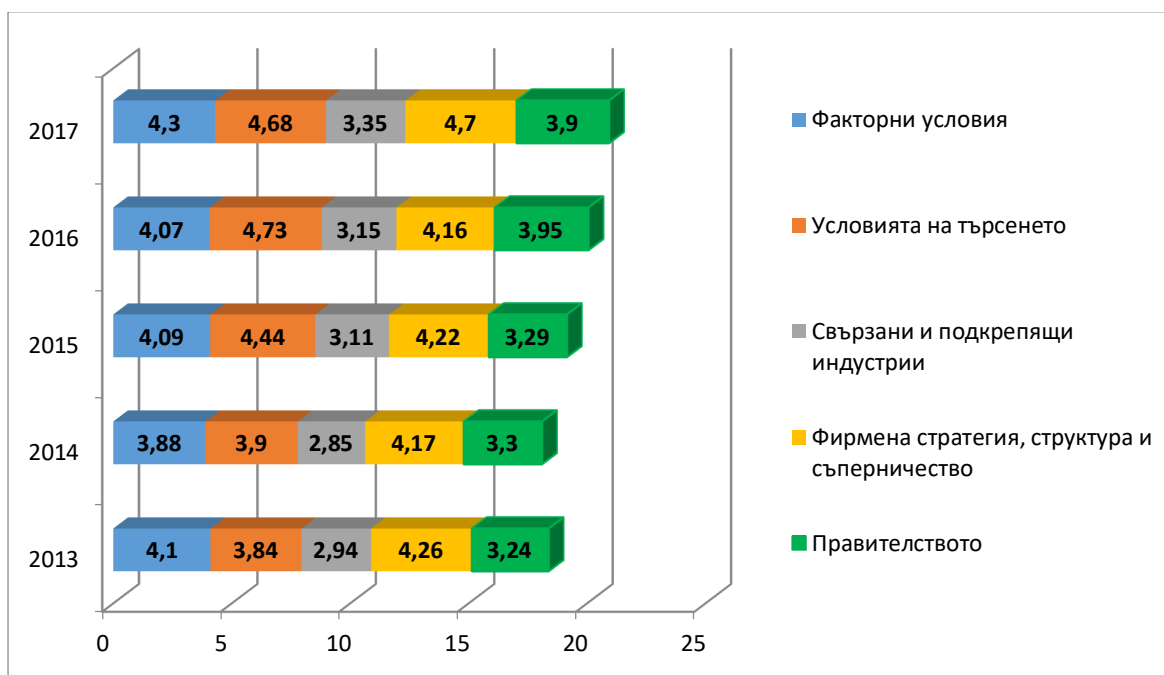
Втората фирма, в която е извършено анкетно проучване е „Лъки Инвест“ АД. Детерминантите на националните конкурентни предимства са оценени и представени по аналогичен начин и в същата последователност, както при „Върба-Батанци“ АД.

На фиг. III.3 са представени резултатите от оценката на факторите на външната среда на „Лъки Инвест“ АД за периода 2013 – 2017 г.

Фиг. III.3. Оценка на факторите на външната среда на „Лъки Инвест“ АД

На фиг. III.4 са представени резултатите от оценката на факторите на външната среда по детерминанти на факторните условия за „Лъки Инвест“ АД за периода 2013 – 2017 г.

Фиг. III.4. Оценка на факторите на външната среда на „Лъки Инвест“ АД по детерминанти на факторните условия за „Лъки Инвест“ АД за периода 2013 – 2017 г.

От проучването на факторите на външната среда на „Лъки Инвест“ АД се изведоха следните изводи за детерминантите на националните предимства:

1. С най-голямо влияние са факторите, свързани с условията на търсенето на „Лъки Инвест“ АД.
2. На второ място, но не по значение, са факторите, свързани с фирмените стратегии, структура и конкуренцията.
3. На трето място по влияние върху дейността на фирмата са факторните условия на външната среда.
4. Следват факторите, свързани с правителството;
5. И на последно, пето място – факторите, свързани със свързаните и подпомагащи отрасли.

Представените данни показват, след като започва да преодолява последствията от финансовата и икономическата криза от 2008 г. от 2014 г. насам, външната среда започва все повече благоприятно да влияе върху дейността на фирмата, а от там и възможността тя да се възползва от нейните фактори. Дружеството стои стабилно и в условия на свиване на пазара, понеже е значим производител на оловни и цинкови концентрати.

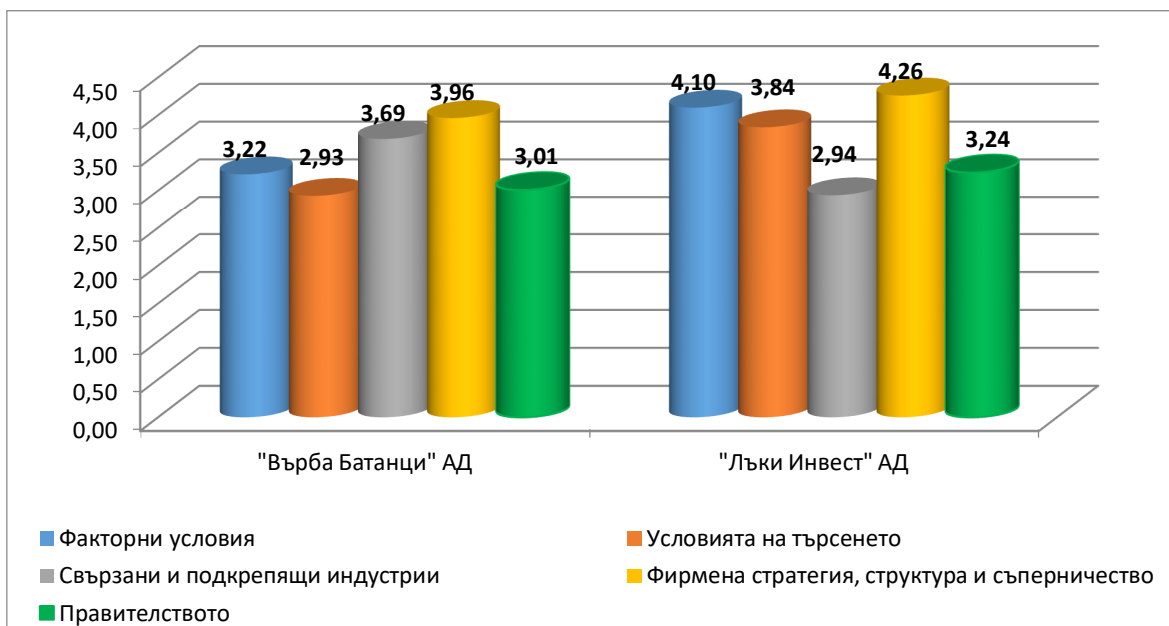
За да се открият по-ясно тенденциите на въздействие на факторите на външната среда и възможностите на фирмите да се възползват от тях са представени обобщени оценки по години и за двете фирми, представени в табл. № III.11.

Таблица № III.11

Обобщени оценки на факторите на външната среда по години за фирмите

Детерминанти на националните предимства:		Претеглена стойност (Co)									
		„Върба-Батанци“ АД					„Лъки Инвест“ АД				
		2013	2014	2015	2016	2017	2013	2014	2015	2016	2017
Факторни условия	Cd₁	3,22	3,46	3,66	3,72	3,79	4,10	3,88	4,09	4,07	4,30
Условията на търсенето	Cd₂	2,93	2,86	3,23	3,30	3,42	3,84	3,90	4,44	4,73	4,68
Свързани и подкрепящи индустрии	Cd₃	3,69	3,41	3,30	3,21	3,44	2,94	2,85	3,11	3,15	3,35
Фирмена стратегия, структура и съперничество	Cd₄	3,96	4,01	4,21	4,05	4,19	4,26	4,17	4,22	4,16	4,70
Правителството	Cd₅	3,01	3,54	3,50	3,57	3,68	3,24	3,30	3,29	3,95	3,90
Средно аритметична претеглена стойност Co:		3,36	3,46	3,58	3,57	3,70	3,68	3,62	3,83	4,01	4,19

Въз основа на представените в табл. № III.11 данни могат да се разкрият тенденциите на двете фирми по отношение на външната среда. Анализа може да се задълбочи като се съпоставят двете фирми по години и детерминанти, което е представено на фиг. III.5.

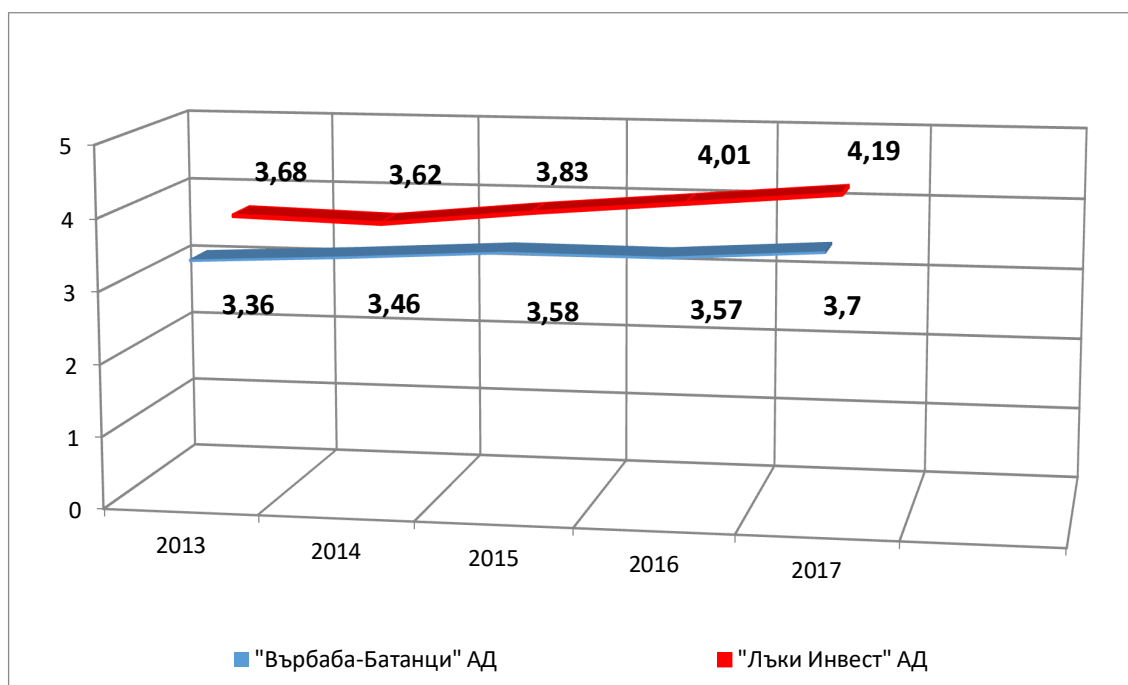
Фиг. III.5. Средно претеглени стойности на детерминантите на националните предимства за двете фирми за 2013 г.

От данните, представени на табл. № III.11 и фиг. III.5 могат да се направят следните изводи:

1. През 2013 г. „Лъки Инвест“ АД се възползва по по-успешен начин от възможностите, предоставени от външната среда спрямо „Върба-Батанци“ АД.
2. „Лъки Инвест“ АД използва по по-гъвкав начин от факторите на външната среда в четири от петте изследвани детерминанти.
3. През 2013 г. „Върба-Батанци“ АД придобива фалиралото „Горубсо Мадан“ АД в едно с концесията му за добив на цветни метали, което налага нов стил на управление.
4. Като цяло и двете фирми се адаптират и успешно се възползват от условията, свързани с фирмените стратегии, структура и конкуренция и факторните условия, характеризиращи използването на производствените фактори.

В дисертационния са представени детайлно средно претеглените стойности на детерминантите за „Върба-Батанци“ АД и за „Лъки Инвест“ АД през отделните години от анализирания период

На фиг. III.10 са представени средно аритметичните претеглените стойности на детерминантите на външната среда за „Върба-Батанци“ АД и за „Лъки Инвест“ АД за периода 2013 - 2017 г.

Фиг. III.10. Средно аритметичните претеглените стойности на детерминантите на външната среда за „Върба-Батанци“ АД и за „Лъки Инвест“ АД за периода 2013 - 2017 г.

На фиг. III.10 са представени средно аритметичните претеглените стойности на детерминантите на външната среда за „Върба-Батанци“ АД и за „Лъки Инвест“ АД за периода 2013 - 2017 г.

Чрез приложения количествен метод е отчетен интензитета на факторите на външната среда при разкриване на възможностите на фирмите за устойчиво повишаване на конкурентоспособността. При този модел има възможност да се анализират действията на мениджмънта и влиянието им върху фирмените стратегии за постигане на устойчив конкурентоспособен растеж.

Анализът на факторите на външната среда на „Върба-Батанци“ АД и „Лъки Инвест“ АД разкрива проявлението на следните тенденции в тяхната дейност:

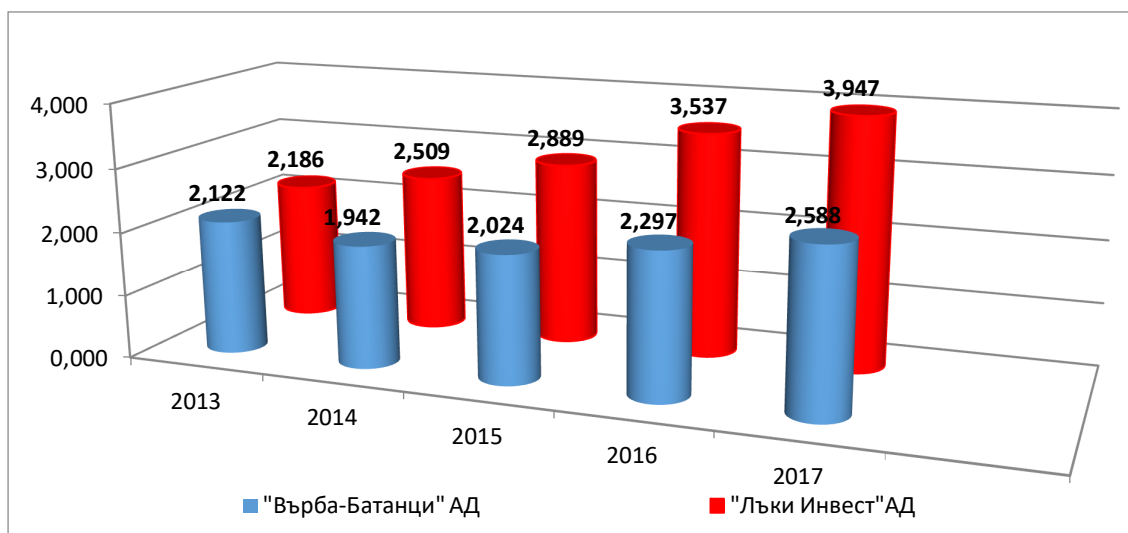
С най-високи средно претеглени стойности са факторите, свързани с фирмените стратегии, структурата и конкуренцията. През пет годишния анализиран период средно аритметичната претеглената стойност е 4,19 пункта. На следващо място са факторните условия с 3,83 пункта. На трето място по въздействие са факторите, свързани с търсенето - със средно претеглена стойност 3,73 пункта. На четвърто място е ролята на правителството с 3,50 пункта и на пето място по въздействие на факторите са тези, свързани с подкрепящите индустрии с 3,24 пункта.

Анализа и оценката на факторите на външната среда на „Върба-Батанци“ АД и „Лъки Инвест“ АД сочи устойчиво развитие и стабилитет при конкурентоспособността и при двете фирми в сложната и несигурна външна среда, в която оперират фирмите.

В точка трета на глава трета е извършен анализ и оценка на вътрешните фактори на конкурентоспособност на „Върба-Батанци“ АД и „Лъки Инвест“ АД.

Анализът и оценката на фактори на вътрешната среда, които предопределят моментната конкурентоспособност на фирмата е съобразен със специфичните особености на дейността на изследваните фирми. Основните индикатори за установяване и анализ на моментната конкурентоспособност се способства от три индикатора: **производителност на труда; растеж на фирмата и конкурентоспособност на продукцията.**

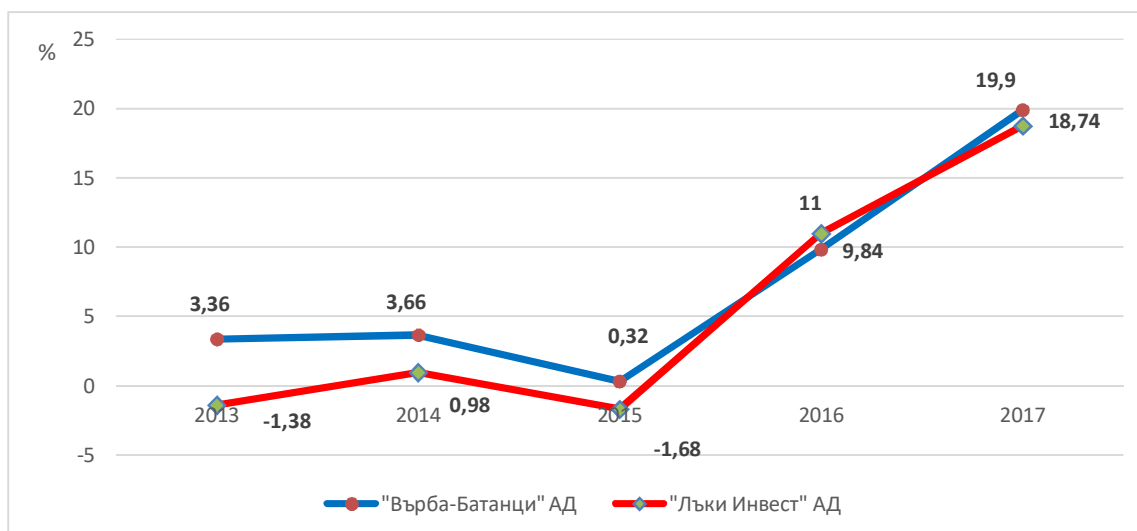
Производителността на труда е оценена по прекия метод в стойностен измерител, като резултатите са представени в на фиг. III.11.

Фиг. III.11. Производителност на труда, тона концентрат на едно заето лице

Растежът на фирмата се оценява като се изчислят промените в показателите: обем продажби; относителен пазарен дял; стойност на ДА; брой персонал. Към тях се прибавя тегловната оценка за всеки един.

Резултатите от изследването на растежа на фирмата са представени на фиг. III.12.

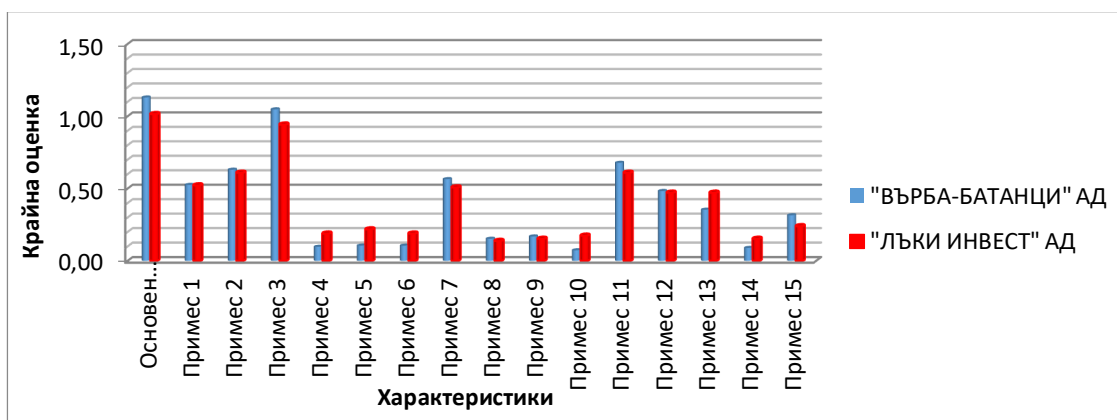

Фиг. III.12. Растеж на фирмата за периода 2013 – 2017 г.

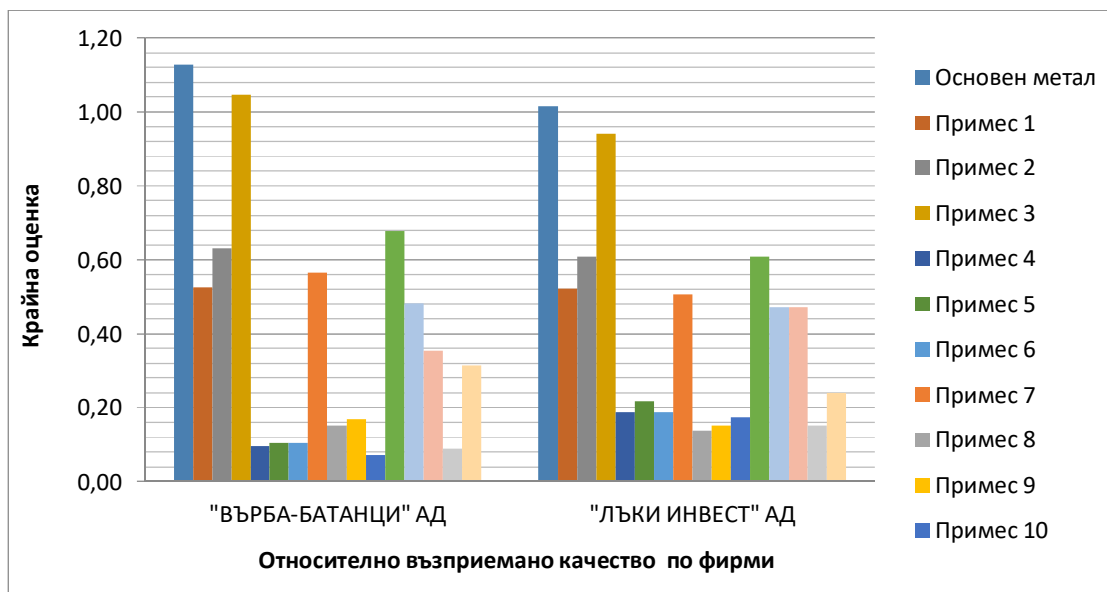
Третият индикатор, чрез който се разкриват възможности за повишаване на моментната конкурентоспособност на фирмите е *конкурентоспособност на продуктите*. За да се анализира индикатора е проведено анкетно проучване, което включва данни за химическия състав на оловния и цинковия концентрат. Анкетирани са и мениджърите на двете фирми, с цел да се определи значимостта на всеки един примес в концентрата (характеристики на продукта).

Конкурентоспособността на продуктите се оценява чрез два показателя: *относително възприемано качество и цена (себестойност) на продуктите*.

Сравнителният анализ на относително възприеманото качество на оловния и на цинковия концентрати по съответните им характеристики (основен метал и примеси) са представени на фиг. III.13, а по фирми на фиг. III.14.

Фиг. III.13. Относително възприемано качество на оловни и цинкови концентрати по характеристики

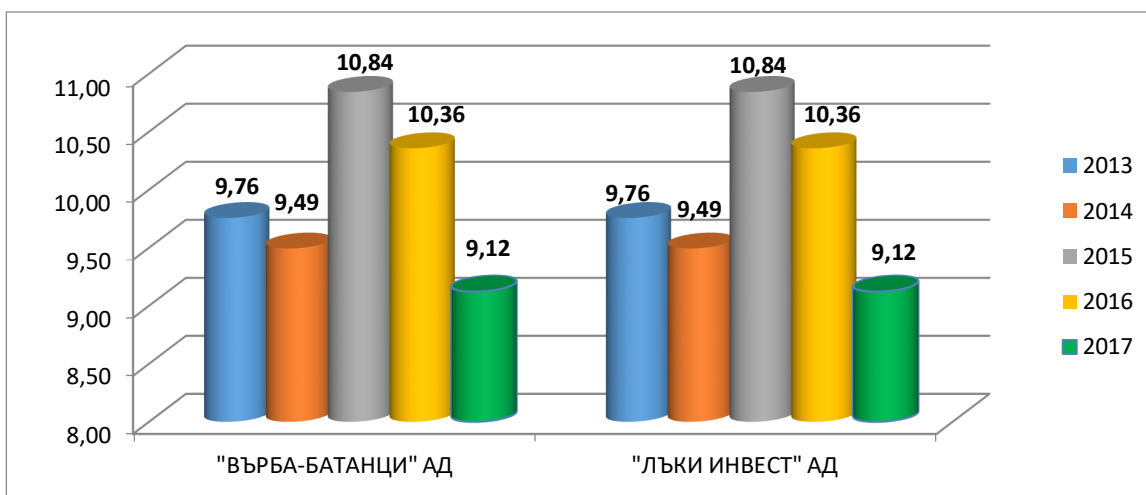

Фиг. III.14. Относително възприемано качество на оловни и цинкови концентрати по фирми

Крайната оценка на основния метал в концентрата и на примесите им, показва, че произведената продукция от двете фирми притежава съпоставими характеристики.

Конкурентоспособността на продуктите на двете фирми по години се получава като отношение на балните оценки на относително възприеманото качество към балните оценки на цената (себестойност) на продукта за всяка една година.

Резултатите от оценката на конкурентоспособността на продуктите на двете фирми по години са представени на фиг. III.17.

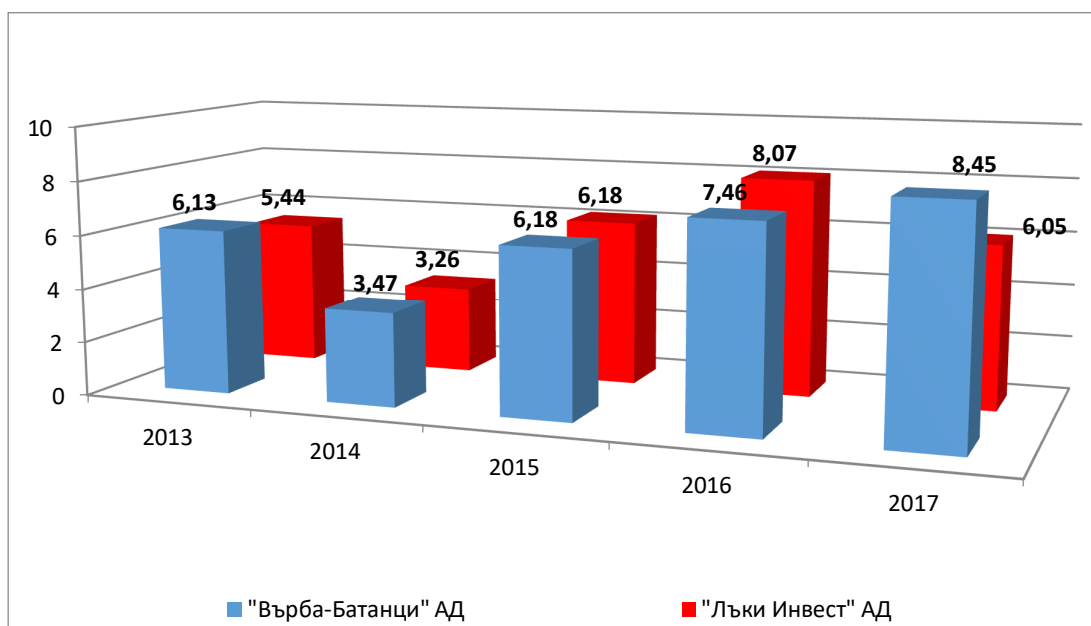

Фиг. III.17. Конкурентоспособност на продукцията (K_n) по години

Сравнителният анализ показва еднаквост при ранжирането на фирмите по отношение на конкурентоспособността на продуктите. И двете фирми имат сключени договори с основния потребител на оловни и цинкови концентрати „КЦМ 2000“ АД, но конкурентоспособността на продукцията им зависи от обвързаността на цената на реализираната продукция с борсовата цена на съответния метал на ЛМБ.

Ранжирането на фирмите по години е представено подробно в дисертационния труд на радарни диаграми (фигури от III.18 до III.22) с цел да се онагледят измененията в стойностите на индикаторите. Скалата за оценка е от 1 до 7, като се използва методът за оценка между двете фирми, оказан във втора глава.

За определяне на обобщаващата оценка на моментната конкурентоспособност на двете фирми е извършено анкетиране на мениджърите на фирмите, на базата на които са определени средни теглови коефициенти на компонентите. Осреднените резултатите от анкетното проучване на теглата на компонентите на моментната конкурентоспособност са представени на фигура III.23.

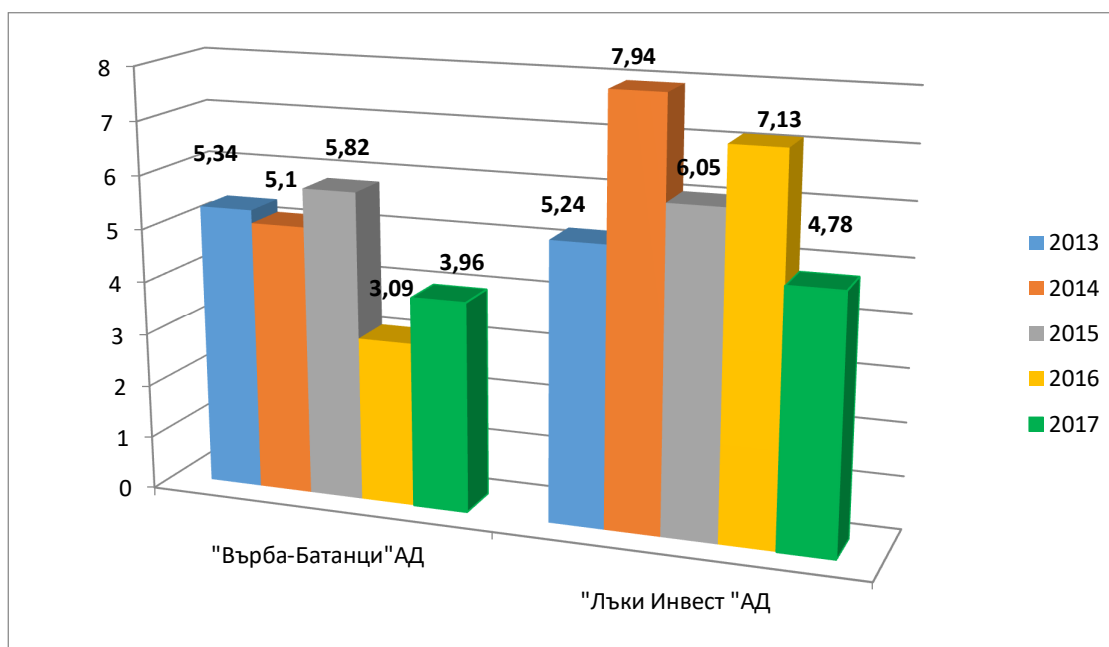

Фиг. III.23. Обобщаващи оценки за моментната конкурентоспособност на фирмите по години

Фигура III.23 разкрива тенденциите на моментната конкурентоспособност през отделните години. От представените данни е видно, че водеща в моментната конкурентоспособност за периода 2013 до 2017 г. е „Върба-Батанци“ АД, със средно претеглена стойност за анализирания период 6,34, спрямо средно претеглената стойност на „Лъки Инвест“ АД – 5,80. През периода 2015 и 2016 г. „Лъки Инвест“ АД е водеща, а през 2013 г., 2014 г. и 2017 г. преднина има „Върба-Батанци“ АД. Въпреки, че ранжирането на фирмите във фигурите онагледява разликата в стойността на индикаторите и може да се разкрие тенденцията на развитие на моментната конкурентоспособност на всяка на фирмите по години, то обобщената им оценка показва разлика само 0,54 пункта една спрямо друга в полза на „Върба-Батанци“ АД.

За да се определи правилно моментната конкурентоспособност, анализът се допълва с изследването на следните вътрешни фактори, а именно: технологична конкурентоспособност; капацитетна конкурентоспособност; разходна (себестойностна) конкурентоспособност и конкурентоспособност на търсенето.

Обобщаващата оценката на технологичната конкурентоспособност е представена на фиг. III.28.

Фиг. III.28. Обобщаваща оценки за технологичната конкурентоспособност на фирмите по години

Фиг. III.28 визуализира сравнението между технологичната конкурентоспособност на двете фирми по години. С по-висока претеглена стойност е „Лъки Инвест“ АД с претеглена стойност за периода 6,23, а за „Върба-Батанци“ АД тя е 4,66. Анализа сочи, че инвестициите вложени в технологичната конкурентоспособност, не само са огромни по размер, но и са от изключителна важност за развитието на дейността им.

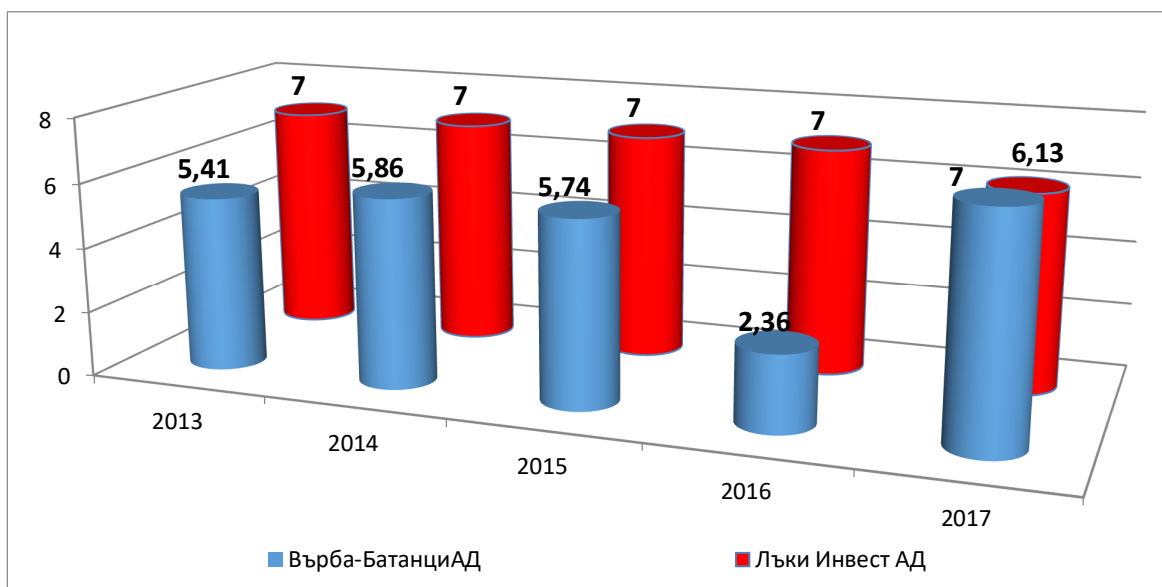
Следващият показател при анализа на конкурентоспособността на фирмите е капацитетната конкурентоспособност.

Докато технологичната конкурентоспособност е определяща за фирмите, поради значимостта ѝ за сектора от гледна точка на степента на модернизация на производствените мощности и технологични процеси, то капацитетната конкурентоспособност е в пряка връзка с технологичната и е решаваща за развитието на фирмата като цяло.

Капацитетната конкурентоспособност изразява способността на миннодобивната фирма да усвоява и използва новостите. Показателите, които я характеризират изразяват способността за внедряване на чужди иновации, качеството на човешките ресурси и комуникационната инфраструктура на миннодобивното предприятие.

Оценката на капацитетната конкурентоспособност на фирмите е извършена чрез използване на бални оценки на нейните компоненти, а именно: дял на заетите във фирмата с висше образование; дял на заетите със средно техническо образование; стойност на дълготрайните активи на фирмата в информационно-комуникационни технологии на един зает в нея; реализирани инвестиции в дълготрайни активи във фирмата през годината на един зает в нея; плащания във фирмата през годината за ползване на чужди дълготрайни активи (за лицензи, франчайзинг и др.) на един зает в нея.

Обобщаващата оценка на капацитетната конкурентоспособност на двете фирми по години е представена на фиг. III.34.

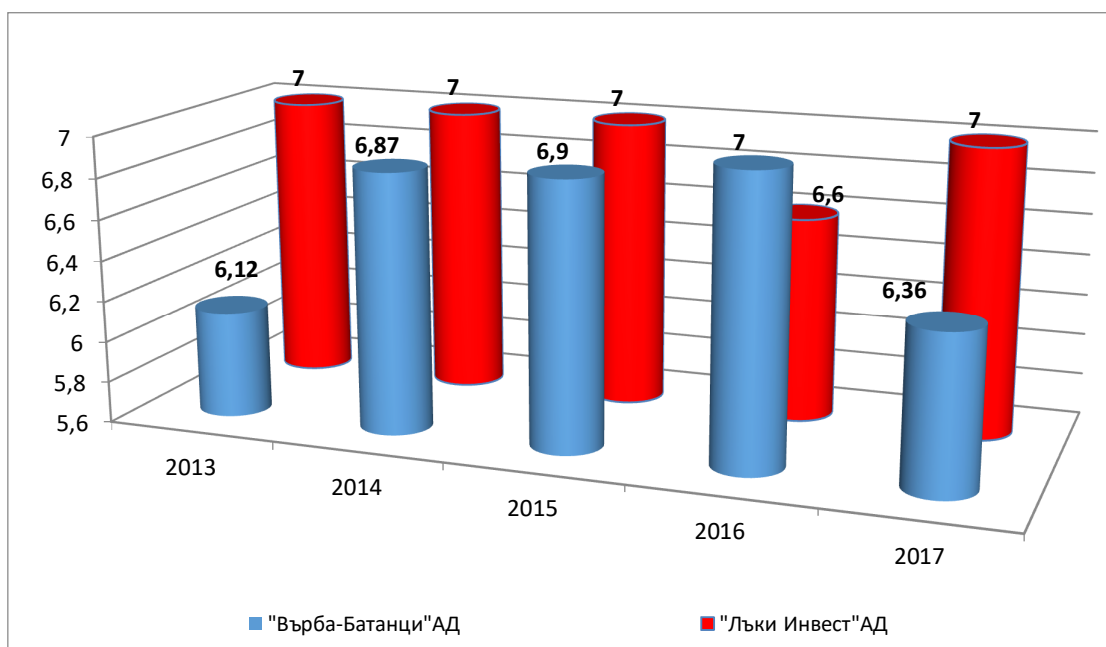
Фиг. III.34. Капацитетна конкурентоспособност на фирмите по години

При сравнението на оценките капацитетната конкурентоспособност на фирмите по години могат да се направят следните изводи:

1. Капацитетната конкурентоспособност е решаваща за дейността на фирмите.
2. За успешно развитие на производството от изключителна важност е осигуряването на персонал, който да бъде добре мотивиран и подготвен адекватно за спецификите на производствения процес.
3. Фирмите отделят значителни средства за обучението и развитието на персонала си, както и за инвестиции в дълготрайни активи. Това им позволява да изградят устойчива основа за развитието на бизнеса си, а също така гарантира гъвкавост при вземане на далновидни управленски решения.
4. Капацитетната конкурентоспособност за „Върба-Батанци“ е със средно претеглена стойност от 3,44, а за „Лъки Инвест“ АД е с 4,44 пункта по-висока.

Следващият показател в анализа на конкурентоспособността на миннодобивната фирмите е разходната (себестойността) конкурентоспособност. Тя изразява равнището на разходите по създаване и реализация на 100 лева продукция.

На фиг. № III.36 е представено изменението на оценката разходната конкурентоспособност по години, изготвено на основата на показателя равнище на разходите за създаване и продажба на 100 лв. продукция.

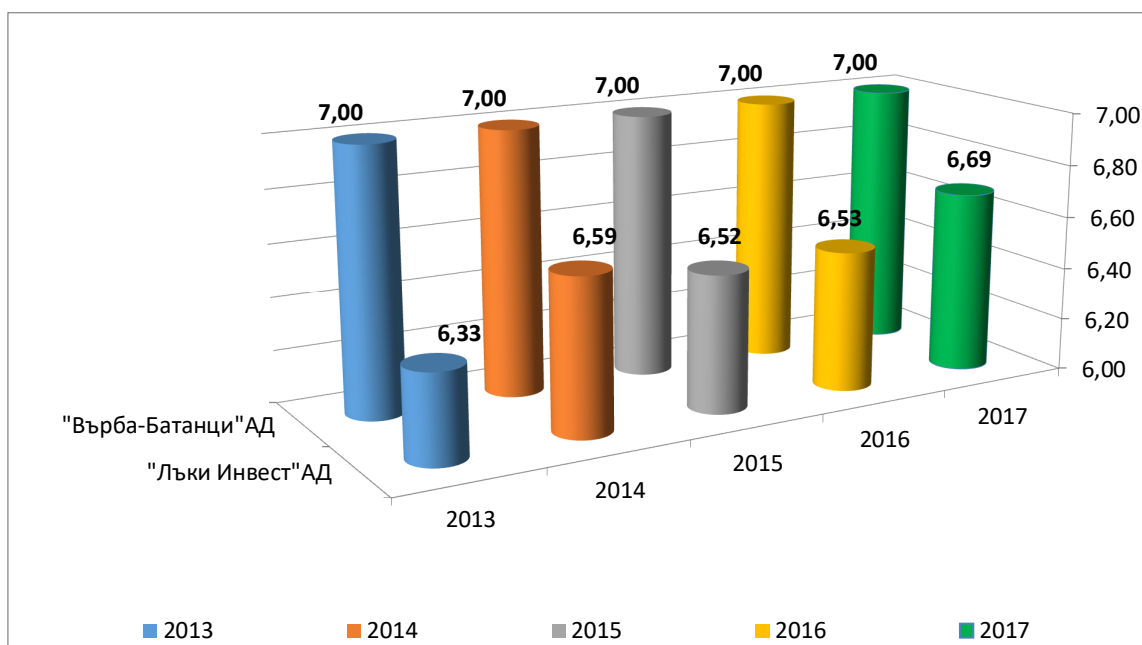

Фиг. III. 36. Оценка на разходната (себестойностна) конкурентоспособност за периода по години

Представените резултати на фиг. III.36 показват, че за разглеждания период „Лъки Инвест“ АД заема първо място по представения компонент. Средната претеглена стойност за периода при „Лъки Инвест“ АД е 6,65 пункта, а за „Върба-Батанци“ АД - 6,92, т.е. с 0,27 пункта по-висока. Равнището на цените е обвързано с цените на ЛМБ и курса на американския долар, което е причина за различните стойности на разходната конкурентоспособност по фирми и по години. И двете фирми приспособяват трудовите си разходи, по начин, водещ до повишаване на производителността на труда и подобряване на разходната си конкурентоспособност. Особеност при миннодобивните предприятия е, че възнаграждението на забойните работници е пряко свързано с обема на добитата руда. И рудничната и общата икономическа производителност се покачва през анализирания период, но въпреки това разходите за възнаграждения сравнени с аналогични фирми от Европейския съюз, са значително по-ниски, което пък представлява предимство за изследвания компонент.

Четвъртия показател, включен в анализа на конкурентоспособността на фирмите е конкурентоспособност на търсенето, която основава на извършена анкета на мениджърските екипи, която представлява експертна оценка за теглата на двата компонента, включени в оценката на конкурентоспособността на търсенето, а именно: конкурентоспособност на вътрешния пазар и конкурентоспособност на търсенето на външния пазар. Характерната особеност и за двете фирми, че реализират продукцията си изцяло на вътрешния пазар.

Обобщаващата оценката на конкурентоспособност на търсенето на анализиранияте фирми по години е представено на фиг. III.41.

Фиг. III.41. Конкурентоспособност на търсенето по фирмите и по години

От резултатите, представени на фиг. III.41 могат да се направят следните изводи:

1. „Върба-Батанци“ АД е с по-високи стойности на средно претеглената оценка на конкурентоспособността на търсенето за периода в размер на 6,55 пункта спрямо „Лъки Инвест“ АД съответно с 6,04 пункта. По години тенденция е на нарастване на конкурентоспособността на търсенето за „Върба-Батанци“ АД.

2. За „Върба-Батанци“ АД най-ниски са стойностите през 2013 г. от 6,3 пункта, 2014 г. – 6,388 пункта, 2015 г. – 6,5625 пункта, 2016 г. и 2017 г. – 6,73755.

3. За „Лъки Инвест“ АД се наблюдава същия нарастващ тренд, като за 2013 г. – 5,6 пункта, 2014 г. – 5,95 пункта, 2015 г. – 6,0375 пункта, 2016 г. – 6,2125 пункта и 2017 г. – 6,3875 пункта.

Нарастването на конкурентоспособността на търсенето през анализирания период е в резултат на увеличено търсене на вътрешния пазар, ръст в добива на руди и концентрати и запазването на пазарните позиции. Съществен принос също така има и увеличената инвестиционна политика и на двете фирми.

Степента на развитие на вътрешните фактори за конкурентоспособност на фирмите е представено чрез анализ на технологичната, капацитетната и разходната конкурентоспособност, а също така и конкурентоспособността на търсенето. Анализът им дава възможност да се определи точното състояние на дейността и активността на фирмите. Съобразявайки се със спецификата на дейността на всяка от тях, анализа е база за определяне на възможностите, които способстват за повишаването на тяхната конкурентоспособност. Изводите, направени от него могат да се обобщят както следва:

✓ Анализираниите фирми провеждат целенасочена и последователна политика по отношение на вътрешно-фирмените фактори за конкурентоспособност.

✓ Високите стойности на технологичната конкурентоспособност, която характеризира производствените възможности на фирмите се дължат на активната инвестиционна политика и при двете. Фирмите са конкурентоспособни, благодарение на високата степен на иновативност, адаптивност и гъвкавост по отношение на динамичната външна среда. Ключова роля за запазването на висока конкурентна позиция на фирмите играе, това че те непрекъснато инвестират в научно-изследователска дейност и технологично развитие.

✓ През анализирания период и двете фирми внедряват бързо и успешно новостите в бранша, което гарантира нарастването на тяхната ефективност. Изводът е направен на база високите стойности на капацитетната конкурентоспособност. Ресурсната обезпеченост и при двете фирми се дължи на висококвалифицирания персонал, провежданата активна научноизследователската и развойна дейност, което предопределя повишаването на тяхната конкурентоспособност.

✓ Високите стойности на конкурентоспособността на търсенето на вътрешния пазар гарантират повишаването на конкурентоспособността им. Сключените дългосрочни концесионни договори и договори за реализация на продукцията гарантира устойчива реализация на произвежданата във фирмите продукция. Структурата на пазарното търсене на макроикономическо ниво, влияе положително върху растежа на фирмите.

✓ И двете фирми повишават реализираната производителност на труда, което води до подобряване на разходната им конкурентоспособност. Равнището на разходите за създаване и реализация на единица продукция са по-ниски в сравнение с аналогични фирми от Европейския съюз, но от това се извлича предимство за разходната конкурентоспособност, понеже те реализират продукцията си изцяло на вътрешния пазар.

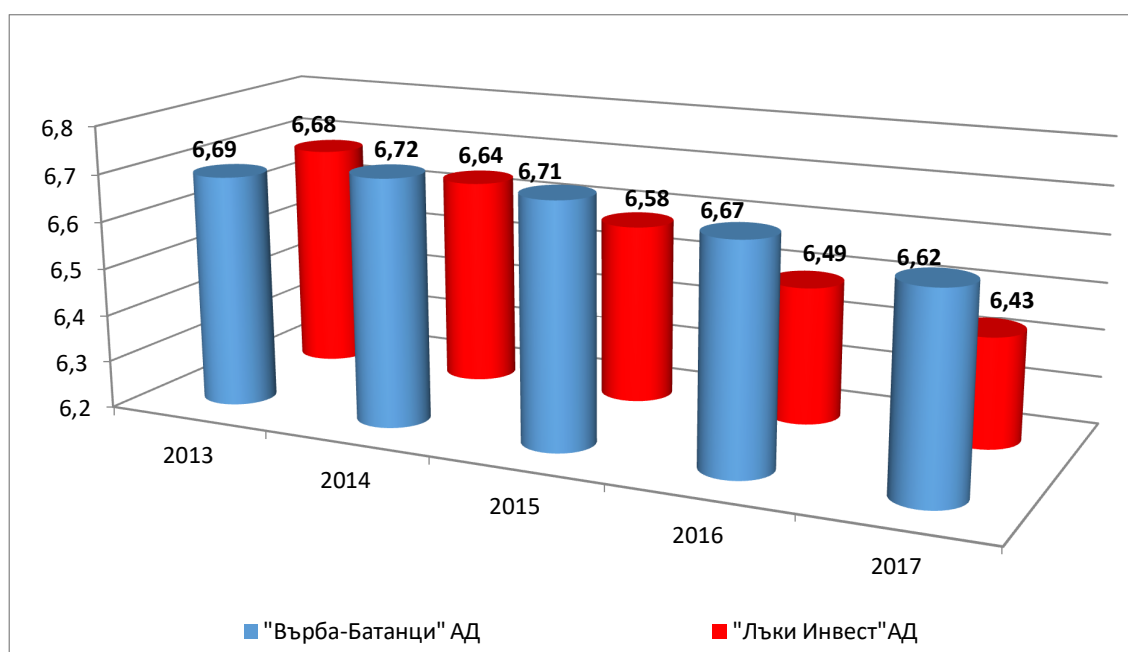
В точка пета на трета глава е извършено определяне на потенциала на фирмите, което е изключително важна задача при определянето на тяхната конкурентоспособността, понеже с решаването ѝ се идентифицират възможностите за повишаване на конкурентоспособността им. Преди да се изчисли обобщаващата оценка на потенциала за повишаване на конкурентоспособността е необходимо да се определи показателят потенциал на дифузията за знания. Това е последният показател, чрез който се характеризира конкурентоспособността на фирмите, но поради своята специфика този показател се извежда от факторите на външната и вътрешна среда. Той дава възможност за сравнение с водещи фирми в световен мащаб, извършващи аналогична дейност и отразява степента, в която фирмата може да се възползва от създадените познания в световен мащаб.

Определянето на показателя потенциал за дифузия на знанията се основава на анализ на производителността на труда, поради нейната ключова роля за нивото на конкурентоспособност като

цяло. По-високата производителност на труда способства за повишаването на конкурентоспособността на фирмата. Сравнението на постигнатата производителност на труда във фирмата с такива, реализирани и в други фирми, извършващи аналогична дейност извън страната дава възможност за съпоставка между две и повече фирми и това дали анализираните фирми са в положение на догонване по отношение на знанията, ключови за повишаването на показателя. Същевременно важна роля оказва и идентифицирането на факторите, които пряко и косвено влияят на нейното повишаване, а именно: материално-технически и технологични; социално-икономически; организационно-управленски; природно-географски и климатични.

За определянето на дифузията на знания се използват стойности на производителността на труда, реализирани в оловно-цинковия минен комплекс „Tara Mines“ край Navan, County Meath, Ирландия. „Tara Mine“ се управлява от компанията „Boliden Group“. Това е най-големият цинков добив в Европа и деветият по големина в света, произвеждащ 200 000 тона цинков концентрат и 40 000 тона оловен концентрат годишно. Това е примерът, към който се стремят изследваните фирми, където 170 миньори добиват 2,311 млн. тона руда, които после се преработват в свръхмодерна обогатителна фабрика само с пет души оператори, където ръчният труд изцяло е премахнат.

Резултатите от извършената оценка на потенциала за дифузия на знания на фирмите, обект на изследването са представени на фиг. III.42.

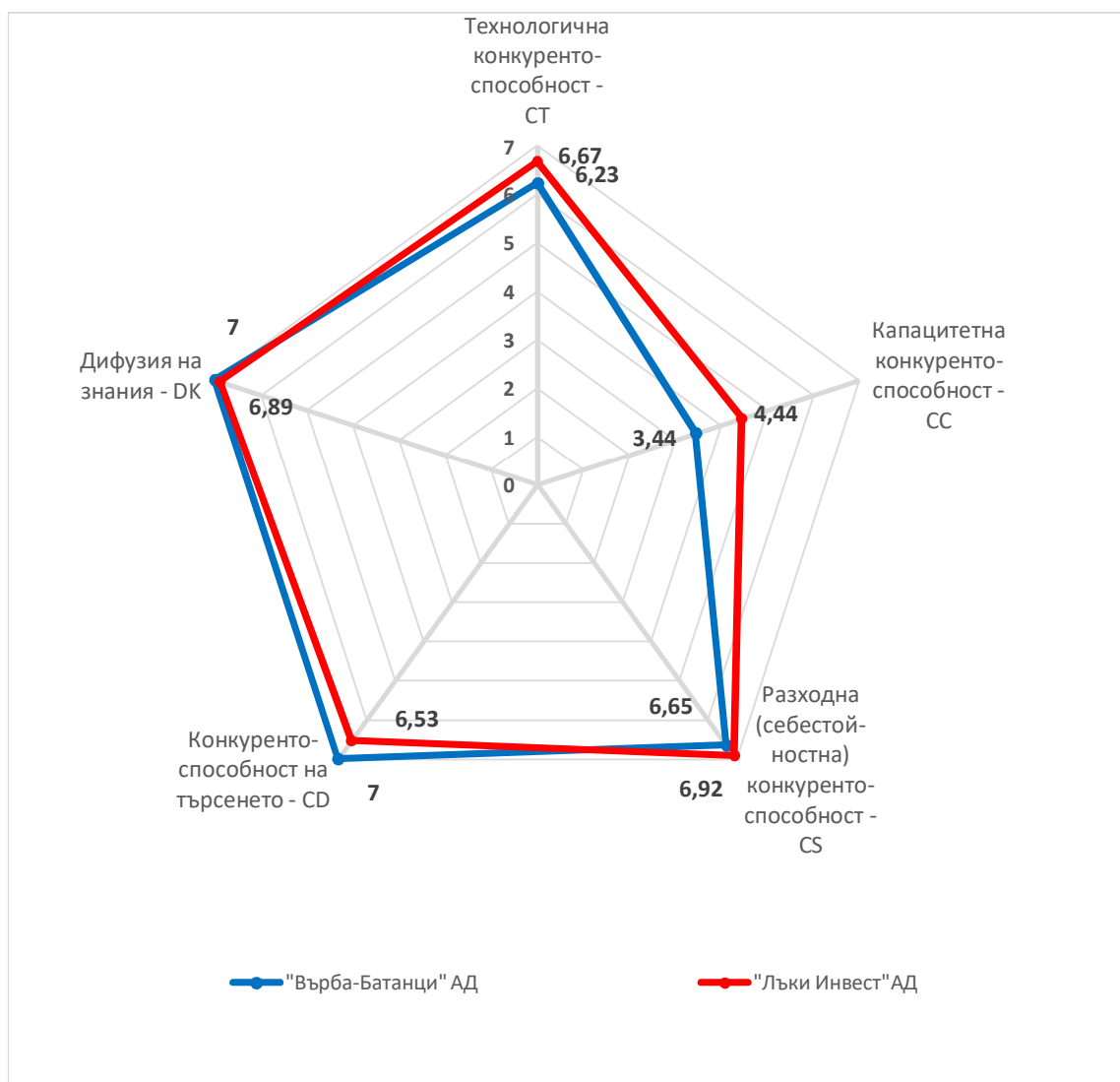
Фиг. III.42. Оценка на потенциала на фирмата за дифузия на знания (D_c)

Оценката на потенциала за дифузия на знанията е измерена в тона на човек за една година и е положителна и за „Върба-Батанци“ АД и за „Лъки Инвест“ АД. Колкото чуждите фирми са по-напреднали в развитието си, толкова потенциалът за дифузия на знания на анализираната фирма за дейността е по-голям и обратно. При този показател зависимостта е обратнопропорционална. Получените резултати за

анализирания период са в интервала от 6,43 за „Лъки Инвест“ АД през 2017 г. до 6,72 за „Върба-Батанци“ АД през 2014 г. Въз основа на получените стойности може да се направи изводът, че фирмите от една страна са много близки по отношение на обмена на знания и се възползват адекватно от създадените в другите страни знания (технически, организационни, технологични и т.н.), което е в резултат на системната и последователна инвестиционна и иновационна политика, но от друга страна са в позиция на догонване спрямо аналогичната такава в Европейския съюз.

При определянето на потенциала на фирмите за повишаване на конкурентоспособността се вземат предвид състоянието на трите групи фактори, а именно: състояние на условията на външната среда на фирмите; равнище на развитие на вътрешните фактори за конкурентоспособност на фирмите и потенциал за дифузия на знанията.

Резултатите от изследването по отношение на равнището на развитие на вътрешните фактори и потенциала за дифузия на знанията са представени като радарна диаграма на фиг. III.44.

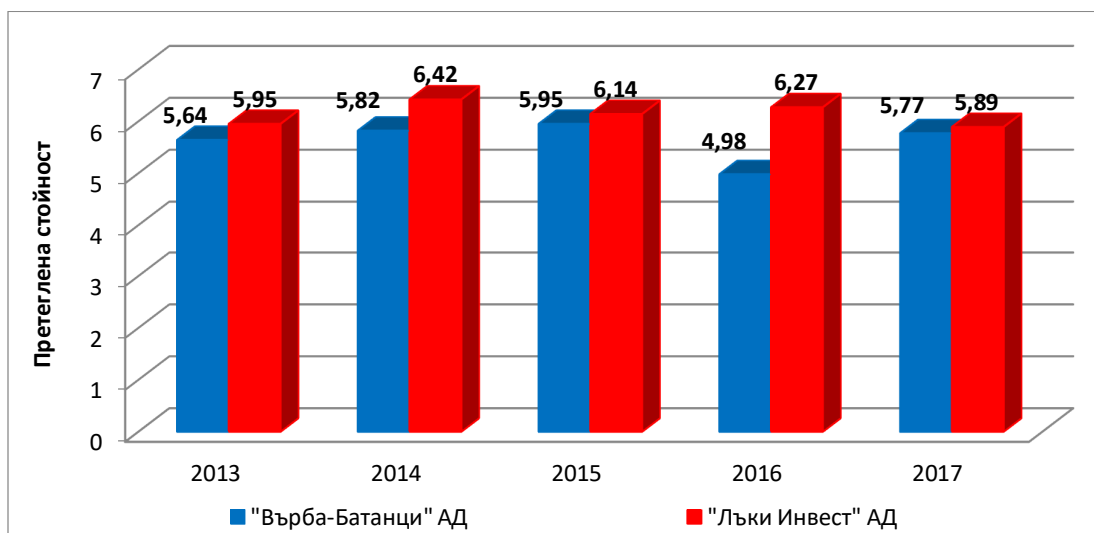

Фиг. III.44. Оценка на вътрешните фактори за конкурентоспособност и потенциала за дифузия на знания

Радарната диаграма, представена на фиг. III.44 визуализира позициите на анализираните фирми по отношение на различните индикатори. Въз основа на диаграмата мога да се направят следните изводи за фирмите:

- „Върба-Батанци„ АД заема водеща позиция по отношение на конкурентоспособност на търсенето и потенциал за дифузия на знания.
- „Лъки Инвест“ АД е водеща по отношение на технологична конкурентоспособност, капацитетна конкурентоспособност и разходна (себестойностна) конкурентоспособност.

Резултатите от определянето на обобщаващата оценка на потенциала на фирмите за повишаване на конкурентоспособността им са представени графично по фирми по години на фиг. III.45.

Фиг. III.45. Обобщаваща оценка на потенциала на фирмите за повишаване на конкурентоспособността им по фирми и по години

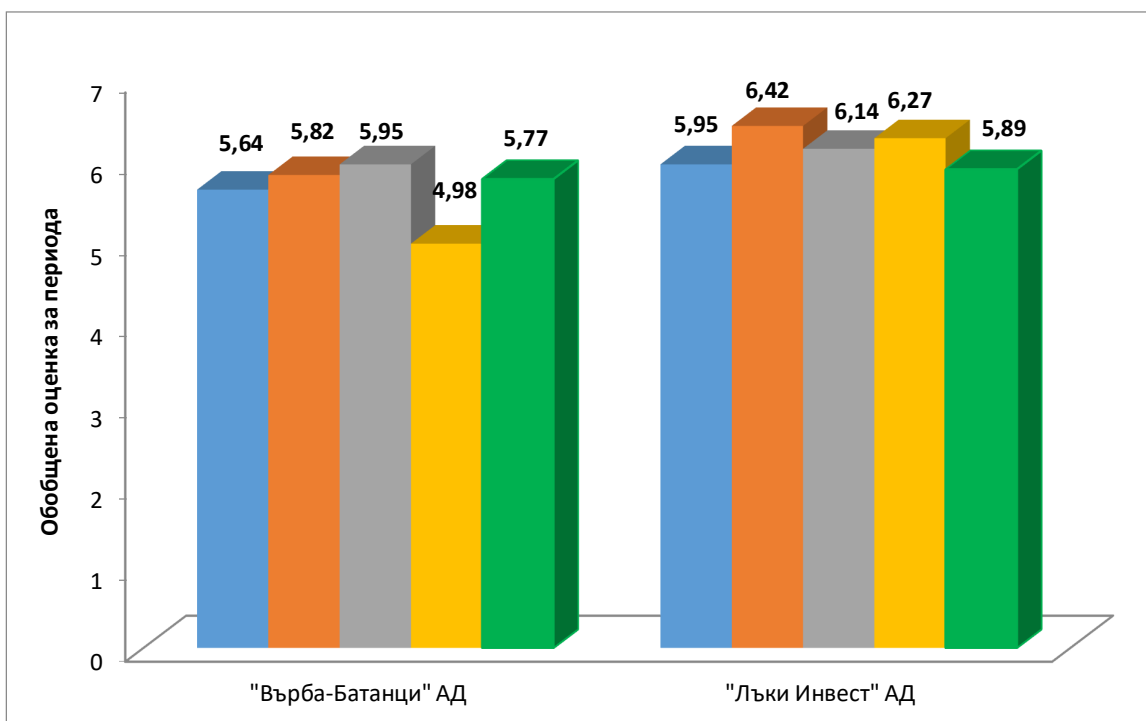
Обобщаващата оценка на потенциала на фирмите за повишаване на конкурентоспособността предоставя челното място на „Лъки Инвест“ АД. По средно претеглените стойности по години най-добра за „Лъки Инвест“ АД е 2014 г. с оценка 6,42 пункта, следвана от 2016 г. с 6,27 пункта, а за „Върба-Батанци“ АД за 2015 г. стойността е 5,95 пункта и за 2017 г. е 5,77 пункта.

Така очерталата се тенденция за нарастване на потенциала за конкурентоспособност на фирмите, разкрива успеха на ръководството им. Всъщност управлението на потенциала за конкурентоспособност на фирмите се явява основен елемент на мениджмънта им и е насочен към увеличаване на тяхната конкурентоспособност.

От фигура 14, обобщаваща оценката на конкурентоспособността на фирмите, ясно се вижда положителната тенденция за фирмите през анализирания период. Постигнатите за 2017 г. стойности за

оценката на конкурентоспособността показват, че фирмите се възползват успешно от вътрешните и външните фактори, но дават и основание за дефиниране на техните силни и слаби страни, въздействието върху които ще доведе до повишаване на конкурентните им позиции.

Резултатите от определянето на обобщаващата оценка на потенциала на фирмите за повишаване на конкурентоспособността им са представени графично по фирми и по компоненти на фиг. III.46 и по фирми.

Фиг. III.46. Обобщаваща оценка на потенциала на фирмите за повишаване на конкурентоспособността по компоненти

Трябва да се отбележи, че измененията в постигнатите от фирмите позиции (от най-ниската до най-високата) са 1,44 и са вследствие на правилно избраните стратегии на управление от тях за постигане на устойчива конкурентоспособност. В тази връзка постигнатото се характеризира със следните изводи:

- Реализиран е постоянен темп на нарастване на показателите, характеризиращи конкурентния потенциал на фирмите.
- Съществуват конкурентни предимства и възможности за увеличаване на производството им.
- Огромните инвестиционни проекти гарантират производството, опазването на околната среда и подобряване на работната среда, реализиране на по-високата производителност и повишаване на квалификацията на работната сила.

- Фирмите реализират значими проекти, свързани с иновативни решения и внедряване на високопроизводителни технологични процеси, за постигане на показателите от добрите европейски и световни практики.
- Запазени са и се развиват положителните традиции в управлението, производството и в поддръжката на производствените мощности.
- Изпълнени са основните изисквания и стандартите по управление на производството и организацията на технологичните процеси.
- Фирмите разполагат с квалифициран персонал, с дългогодишен опит и висока професионална подготовка. Създадено е партньорство с професионални образователни структури: професионални гимназии; центрове за квалификация на персонала и университети.
- Спазва се трудовото законодателство – работи се по трудови договори и работните заплати са относително високи за страната.
- Създадена е добра и работеща браншова структура на работодателите от добивната индустрия.
- Производствената дейност се реализира чрез високо капиталоемко и материалоемко производство, изискващо значителен размер на инвестициите в ДА и в оборотните средства.
- Гарантирана е реализацията на готовия продукт в близост до потребителите на вътрешния пазар.
- Силна обвързаност на цените на концентратите с котировките на ЛМБ (LME) вследствие на тяхната висока зависимост от световното производство и потребление.
- Внедряваният нов минен модел води до привлекателност за квалифицираната работна сила, а също така и на млади мотивирани и компетентни хора за работа в миннодобивните предприятия.
- Снизени са рисковете от крупни аварии и трудови инциденти.

Добрата конкурентоспособност на фирмите се основава на протичащите инвестиционни процеси, свързани с внедряването на съвременни технологии при добива и в производството на оловни и цинкови концентрати, реализирането на екологичните проекти за снижаване на равнището на технологичните отпадъци и ограничаване на въздействието им върху компонентите на околната среда, както и въвеждането в експлоатация на нови мощности и модерно оборудване. С промените в техниката и технологиите е променен и характерът на вложения труд, изпълняваните дейности и операции, повишени са изискванията към знанията и уменията на персонала. Появява се необходимост от придобиване на нови компетенции, които да кореспондират с по-високите изисквания на технологиите и оборудването. Обновяването на производствата, модернизацията на съществуващите машини и съоръжения, внедряването на нови високотехнологични производствени мощности и усвояването на

нови продукти са в основата на подобряване на ефективността на бизнеса, повишаване на производителността на труда и конкурентоспособността на фирмите.

В точка шеста на трета глава е изготвена оценка на възможностите за повишаване на конкурентоспособността на „Върба-Батанци“ АД и „Лъки Инвест“ АД и определяне на управленските приоритети.

Окончателното ранжиране на възможностите, произтичащи от външната среда е извършено в приложение № 10 на дисертационния труд, а резултатите са представени на фиг. III.47.

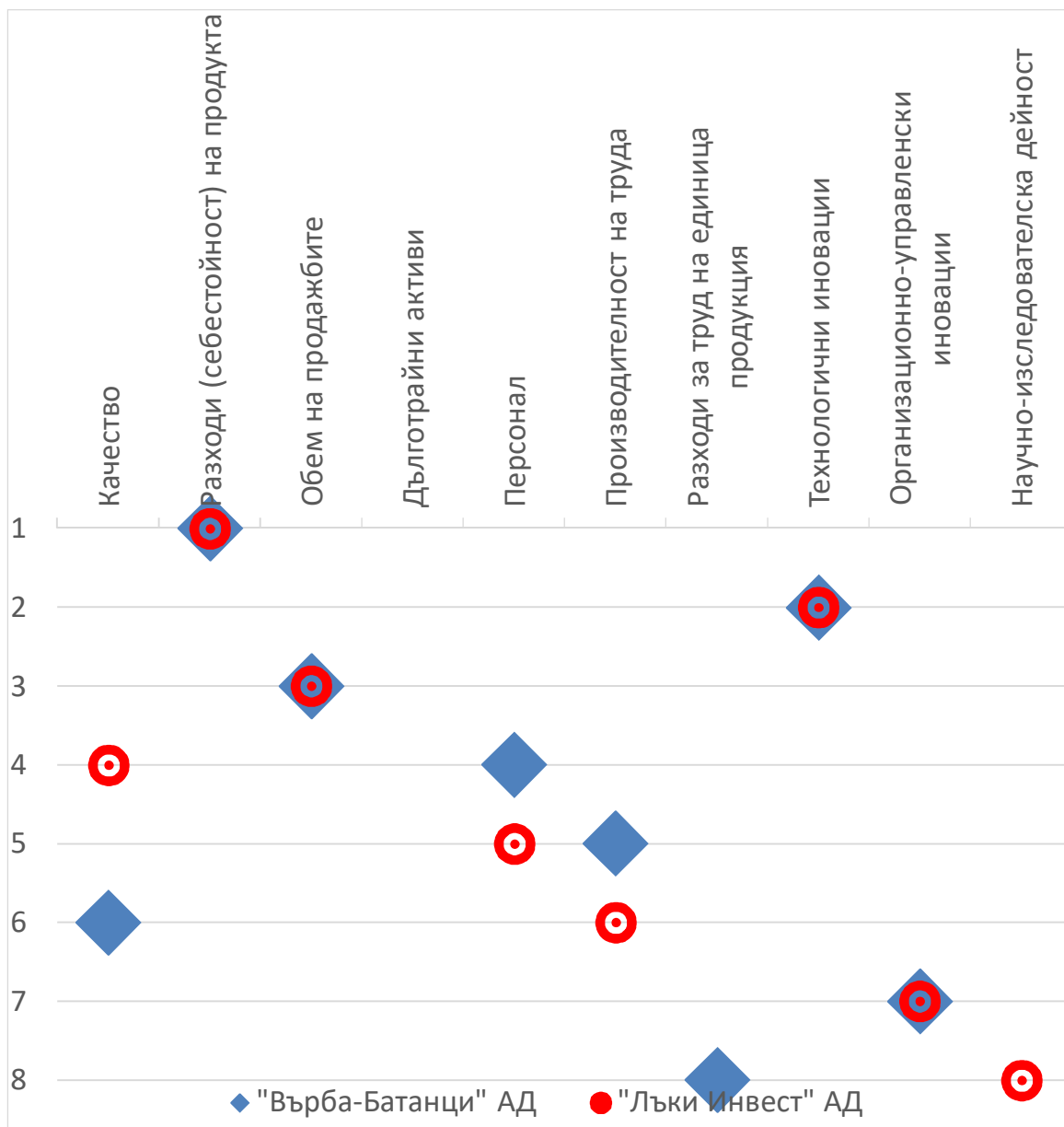

Фиг. III.47. Окончателно ранжиране на възможностите, произтичащи от външната среда

Ранжираните възможности, произтичащи от външната среда удовлетворяват критериите в следната последователност: За „Върба-Батанци“ АД трите най-значими възможности за повишаване на конкурентоспособността са: капитал; природни ресурси; работна сила. Първите три за „Лъки Инвест“ АД са съответно: природни ресурси; база от познания; работна сила. От представеното подреждане, може да се види сходството на възможностите, удовлетворяващи критериите и за двете фирми. Това дава

основание да се направи изводът, че представените възможности категорично биха повлияли на конкурентоспособността в полза на нейното повишаване. Двете фирми се възползват в еднаква степен от факторите на външната средата, в която функционират и от която произтичат посочените възможности.

Окончателното ранжиране на възможностите, произтичащи от вътрешната среда е извършено в приложение № 14 на дисертационния труд, а резултатите са представени на фиг. III.48.

Фиг. III.48. Окончателно ранжиране на възможностите, произтичащи от вътрешната среда

Ранжираните възможности на вътрешната среда удовлетворяват критериите в следната последователност:

- ✓ За „Върба-Батанци“ АД - цена на продукта, технологични иновации, обем на продажбите, персонал и производителност на труда;

- ✓ За „Лъки Инвест“ АД - цена на продукта, технологични иновации, обем на продажбите, качество и персонал.

Трябва да се отбележи, че така ранжираните възможности удовлетворяват критериите и тяхната относителна значимост е проверена за достоверност за всеки един от подкритериите и критериите. Тя е в необходимите граници, което означава, че ранжирането на възможностите отговаря на изискванията, заложиени в методиката на изследване.

Представеното ранжиране на възможностите, произтичащо от вътрешната среда на фирмите, показва степента на значимост на всяка една от тях за успешното използване на фирмените резерви (потенциал) в дългосрочен период от време, което е основа за повишаването на конкурентоспособността.

Въпреки различната степен на конкурентоспособност и конкурентоспособен потенциал, анализираниите фирми се обединяват около приблизително еднакви и по важност възможности за повишаване на конкурентоспособността им. Водещи и за двете фирми са възможностите, свързани със цената (себестойност) на продукта. На второ място са технологичните иновации. Те са двигател на растежа за анализираниите фирми. Фирмената политика по отношение на технологичните иновации трябва да бъде освен в посока на повишаване ефективността на производствения процес, така и в посока към възможност за постигане на гъвкавост в процеса по ценообразуването. Възползването в максимална степен от представените възможности зависи от компетенциите на фирмения мениджмънт, преките капиталовложения в производството, от стимулирането на научните изследвания, разходите за дейността и мотивацията на персонала.

Всяка една от двете фирми трябва да избере и разработи стратегия за повишаване на конкурентоспособността си, като използва възможностите, предложени и представени в ранглистата по приоритетност за всяка една от тях.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Въз основа на извършеното изследване на конкурентоспособността на миннодобивните предприятия могат да се изготвят следните изводи:

1. Фирмите от индустриалния подсектор „Добивна промишленост“ са с ключово значение за националната икономика. С оглед на това, повишаването на конкурентоспособността им ще има не само благоприятно въздействие върху самите фирми, но и върху регионите, в които функционират. Настоящото изследване показва, че това може да се постигне чрез протичащите и в двете фирми, обект на изследването, иновационни и инвестиционни процеси, свързани с внедряването на съвременни технологии в добива и преработката на оловно-цинкови руди, а също така и с въвеждането на нови мощности и модерно оборудване.

2. Очакваните много добри резултати и при двете анализирани фирми се потвърдиха при извършване на оценка и анализа на конкурентоспособността им. Може да се твърди, че изследваните фирми имат лидерски пазарни позиции в регионален и в национален мащаб. Запазването на тези позиции предполага търсенето на възможности за повишаване на тяхната конкурентоспособност, а именно чрез реализирането на възможности, които се конкретизират за всяка фирма на база използването на разработения подход в настоящото изследване.

3. Изводът от проучените литературни източници е, че няма общоприето разбиране как да се измери фирмената конкурентоспособност, като неминуемо се отчита факта, че понятието конкурентоспособност е многомерно и с динамичен характер. Използваният модел за оценка очертава обстоятелствено конкурентоспособността на миннодобивно предприятие. Той разкрива силата, посоката и влиянието на приложените индикатори за оценка на фирмената конкурентоспособност. Оптималното им групиране очертава в детайли конкурентоспособността на равнище фирма. На базата на получените резултати се систематизират факторите, определящи конкурентоспособността за конкретната фирма, респективно се търсят възможности за вземането на оптимални решения при разработване на ефективна фирмена стратегия и политика.

4. От извършения в глава трета анализ: „Определяне и оценка на възможностите за повишаване на конкурентоспособността на миннодобивните предприятия на примера на „Върба-Батанци“ АД и „Лъки Инвест“ АД се доказва изведената докторска теза. Анализът сочи, че фирмите водят целенасочена политика за повишаване на конкурентоспособността си, съобразно изменящите се условия на външната и вътрешната среда.

5. Отчетен е добрия мениджмънт, проявяващ се в адаптивност и гъвкавост по отношение на силно динамичната външна среда. Фирмите са конкурентоспособни на пазара на оловни и цинкови концентрати благодарение на висококвалифициран управленски персонал, работници и специалисти, а също и на високата степен на иновативност и успешното усвояване на новостите. Равнището на

развитие на фирмените фактори за конкурентоспособност дава основание да се твърди, че фирмите са конкурентоспособни.

6. С внедряването на нови технологии, техника и организация на производствените процеси е променен и характерът на вложения труд, изпълняваните дейности и операции, изискванията към знанията и уменията на производствения и управленския персонал. Появява се необходимост от придобиване на нови компетенции, които да кореспондират с по-високите стандарти, налагани от работното оборудване. Обновяването на производствата, модернизацията на съществуващите възли и съоръжения, внедряването на нови високопроизводителни производствени мощности са в основата на подобряване на ефективността, повишаване на производителността на труда и вследствие на това и на конкурентоспособността на фирмите.

7. Въпреки различната степен на конкурентоспособност и конкурентоспособен потенциал, водещи и за двете фирми са възможностите свързани с технологичните иновации. Те открояват и предопределят растежа за анализирания фирми. Като цяло фирмената политика по отношение на основните факторни променливи би довела до по-добри резултати, касаещи конкурентоспособността им.

8. Моделът на изследване на конкурентоспособността на миннодобивното предприятие е приложим и може да бъде адаптиран при всяка актуализация на информацията за фирмите по отделно и общо за всички наблюдавани фактори. Така могат да се изследват и прогнозираят тенденциите в конкурентоспособността на фирмено равнище, не само за миннодобивни предприятия, но и за всички останали фирми.

В годините на преодоляване на последната от световната финансова и икономическа криза се наблюдава „ренесанс“ в миннодобивния подотрасъл. От друга страна, развиващите се пазарни икономики от Южна Европа притежават минна индустрия, характеризираща се с ниски или средно-високи технологични производства и слабо развитие на производителността, поради това и въпросите свързани с определянето и оценката на възможностите за повишаване на конкурентоспособността на миннодобивните предприятия са от изключителна важност за функционирането и бъдещото им развитие. Повишаването на конкурентоспособността и разкриването на възможностите са централни в съвременното за фирмите, а именно така, че да бъде постигнат необходимият индустриален растеж и неговия принос за икономическия растеж на страната. Това изисква от мениджърите да насочат усилията си към проблематиката на конкурентоспособността.

Проведеното изследване дава отговор на въпросите свързани с оценката на конкурентоспособността на миннодобивното предприятие и извеждането на възможностите за нейното повишаване. Фирмите „Върба-Батанци“ АД и „Лъки Инвест“ АД, които са обект на изследването, изключително добре решават тези въпроси с успешната адаптация към условията на външната среда и успешно управление на факторите на вътрешната среда.

С реализирания анализ на конкурентоспособността на миннодобивните предприятия е постигната целта на дисертационния труд, както и са успешно решени поставените задачи, които я конкретизират.

Изяснена е същността на конкурентоспособността на миннодобивното предприятие и са идентифицирани значимите факторите, които ѝ оказват влияние.

Разработена е методика за анализ на конкурентоспособността на миннодобивните предприятия и за определяне и оценяване на възможностите за нейното повишаване като същата е апробирана във две типични миннодобивни предприятия, извършващи аналогична дейност.

В заключение може да се подчертае, че използването на разработената методика за анализ на конкурентоспособността на миннодобивните предприятия и за определяне и оценяване на възможностите за нейното повишаване в практиката предполага задълбочено познаване на специфичните особености на всяка апробирана фирма, както и съобразяване с целта, която се налага да се постигне.

Всяка една миннодобивна фирма трябва да избере и разработи стратегия за повишаване на конкурентоспособността, като използва възможностите, предложени и представени в ранглистата по приоритетност, които са специфични за всяка една от тях в зависимост от характера на извършваната дейност.

IV. ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В дисертационния труд могат да се открият следните по-важни приноси моменти с научен и научно-приложен характер.

1. Въз основа на изчерпателен преглед и анализ на теорията са систематизирани концепциите за същността на конкурентоспособността като цяло, а също и в контекста на минната индустрия.
2. Съобразявайки се със специфичните особености на минерално-суровинния отрасъл, в който функционират миннодобивните фирми, са изведени факторните влияния (вътрешни и външни) за анализа и количествената оценка на конкурентоспособността им.
3. На базата на анализа на моментната конкурентоспособност на миннодобивното предприятие, както и на факторите, влияещи върху нея, е създадена специфична методика за оценка на конкурентоспособността на фирмено равнище.
4. Реализирано е емпирично изследване в две миннодобивни предприятия: „Върба-Батанци“ АД и „Лъки Инвест“ АД, като чрез апробацията е установена адекватността на разработената методика на базата на реална информация.
5. Посредством съчетаното използване на анализа и оценката на външната среда, в която функционират фирмите, оценката на вътрешните фактори за конкурентоспособност и анализа на конкурентния им потенциал е изведен обоснован подход за възможностите за повишаването на конкурентоспособността на миннодобивна фирма.

V. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Научни доклади на конференции

1. Димов Е, Г. Сидерова, (2015) Теоретични основи на конкуренцията и конкурентоспособността на предприятията от минната индустрия Годишник на МГУ „Св. Иван Рилски“, том 58, свитък IV „Хуманитарни и стопански науки“, ИК „Св. „Иван Рилски“, С.
2. Сидерова Г, (2016) Критерии за оценка на конкурентоспособността на предприятията от минната индустрия, Годишник на МГУ „Св. Иван Рилски“, том 59, свитък IV „Хуманитарни и стопански науки“, ИК „Св. „Иван Рилски“, С.
3. Siderova, G, (2018) Methodology for the Assessment of the Competitiveness of a Mining Company (Методика за оценка на конкурентоспособността на миннодобивната фирма), Journal of UMG „St. Ivan Rilski“, vol. 60, part. IV, Publishing House „St. Ivan Rilski“, Sofia.

SUMMARY

ASSESSMENT AND RESERVES FOR INCREASING THE COMPETITIVENESS OF MINING COMPANY

Gabriela Mitkova Siderova, MA in Economics

A methodology adapted to the conditions of mining companies for the assessment of the current competitiveness, competitive potential, determination and assessment of the opportunities (reserves) for the improvement of the competitiveness has been developed and applied in this study.

The essence of the concept of company competitiveness has been clarified. The overview of the classifications of the external and internal environment factors and their components of the company competitiveness level presented in the specialized literature makes it possible to identify the components of the competitiveness factors for the specific conditions of the mining companies. On the basis of their assessment and analysis, the developed methodology for assessing the current competitiveness, the competitive potential, the determination and assessment of the opportunities (reserves) for the improvement of the competitiveness of the mining companies is based. The disclosed reserves are result of the favorable opportunities provided by current status of the components of the external and internal environment factors to improve the business of mining companies.

The developed methodology was applied in two mining companies, Varba-Batantsi AD and Lucky Invest AD, by determining the current competitiveness and identifying the reserves for its increase.

From the application of the methodology in the two assessed mining companies, the consistent and purposeful policy of the companies in the field of competitiveness has become clear. In terms of rapidly changing external environment factors, their flexibility is also highlighted. The level of development of competitiveness factors shows that companies are competitive but their competitiveness can be increased by identifying the reserves for its growth. They are ranked according to their importance, consistent with the strategic goals of the companies, which is the basis for optimizing their company strategies for enhancing their competitiveness.

ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ

Декларирам, че настоящият дисертационен труд е изцяло авторски продукт и в неговото разработване не са ползвани в нарушение на авторските им права чужди публикации и разработки.